

NÉHÁNY
ŐSMŰVELTSÉGI TÁRGY

NEVE

A MAGYARBAN.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1877. decz. 10-én tartott ülésén.)

Ötöd éve járja már annak, hogy egy szép őszi napon a Margit-szigeten megfordulva, ott egy kis társaságra akadtam, melyhez, minthogy tagjai mind ismerőseim voltak, magam is csatlakozám. A társalgás különféle tárgyakról folyván, a társaság egyik sokoldalúságáról hazaszerte ismeretes tagja, Brassai S. e nyelvészeti kérdést veté fel: mi lehet a valódi értelme és eredete e népies és országszerte ismeretes kifejezésnek: »agyafurt ember.« A vélemények igen szétágazók voltak, mindenik megmaradt a maga nézete mellett s a kérdés eldöntetlen maradt. A mi engem illet, én, mint magam is nyelvészettel foglalkozó, nagy figyelemmel hallgatám ugyan az elágazott véleményeket, de mivel akkor még erre nézve semmi újat nem tudtam volna felhozni, némán maradtam, a dolgot azonban jól megjegyeztem magamnak s mint ilyenkor rendszeren, midőn valami oly vitás kérdés merül fel előttem melynek nyitját megtalálni hirtelen nem egy könnyen remélhetem, kitűztem emlékezetem tábláján a megfigyelni való köze, — mert azt tapasztalásból tudom, hogy az ily első pillanatra megoldhatatlanoknak látszó kérdések megfejtését, ha a figyelem irántok annyira fel van ébredve, hogy a megfigyelés állandó tárgyát képezik, többnyire meghozza az idő, egy egy szerencsés véletlen, még pedig úgy, hogy első pillanatra a dologgal látszólag semmi összefüggésben sem levő tárgyat vizsgálván lelki szemeinkkel, ennek a megoldásában már benne foglaltatik a megoldása ama másiknak is.

Igy történt itt is. A kérdés megőjtését a mult 1876-ik év szeptember hó első felében a fővárosban megtartott nemzetközi anthropologiai és történelemelőtti régészeti congressus hozta meg. Ugyanis a congressus egyik legfőbb nevezetessége, Brocca párizsi tanár az agyfurásnak (trepanatio) az új kőkorszakban az ősi emberiségnél minden kétséget kizáró divatáról értekezvén (Sur la trepanation du crâne et les amulettes crâniennes a l'époque néolithique) a felmutatott tények világánál constatálta, hogy az agy- avagy nevezzük koponyafurás kétféle volt, az egyik az volt, melyet kuruzslási szándokból élőkön többnyire gyermekkorban a kerekded nyílás forradás nyomára mutató menedékes széleiből ítélve reszelővel avagy ráspolylyal hajtottak végre hogy így a rossz szellemnek képzelt betegségnek, különösen a nehézkórnak az elillanásra rést nyissanak, az ily műtöten átesett embereket aztán a szentség bizonyos nimbusával övezték körül, magoknál különbeknek, bölcsőbbeknek, több embereknél tartották, s e nimbus még holtok után a sirba is elkísérte őket s ez szolgáltatott okot az agyfurás másik fajtájára, mely azonban nem annyira agyfurás, mint koponyacsonkítás volt, s úgy intézték, hogy a megholt agyafurt ember koponyája kerekded nyílásának széleiből csontdarabokat vágtek ki, avagy tördeltek le belőle, s azt némelykor szépen kikerekítették, megsimították, ellátták lyukkal s mint bűvös védszert zsinóron a nyakokba akasztva, de némelykor egyszerűen zsebökbe avagy kebelökbe téve hordozták magokkal. Főlemlitette továbbá azon tényt, hogy több ily agyafurtnak koponyájában szintén találtak ily amuletteket, melyekkel nyilván azon hiányt akarják vala kegyeletesen kipótolni, melyet belőle a csonkítás által elvettek.

Brocca tanár az agyfurás e divatát az új kőkorszakban fennállottnak, azután pedig lassankint a bronzkorszakban leűntnek véli; ugyanis a rákövetkezett bronzkorszakban már egyetlen példáját sem fedezték fel eddig.

Brocca tanárnak e minden részletre kiterjedő fényes előadása meggyőző okai előtt a jelenvolt tagok mindnyájan meghajoltak, volt azonban egy tekintélyes német archaeolog, Schaffhausen, a ki, ha nem is mondott ellent, — az előadás végeztével nem mulasztá el főlemlíteni, hogy a német anthro-

pologok jénai gyűlése alkalmával egy igen vékony, mesterségesen kikerekített s lyukkal ellátott tojásdad koponyadarabkát mutattak elő, mely egy thuringiai őskori sirban néhány bronztárggyal együtt találtatott, továbbá azt, hogy a celták, a rómaiak idejében már ismerték az agyfurást, sőt hogy magának is van birtokában egy fiatal római leányka kaponyája, mely egy trieri római sirban találtatott s agyfurási nyílást láthatni rajta, a mint a szélek forradni kezdettek.

Schaffhausennek eme felszólalása ha nem dönti is meg a Brocca tanár érvelését, különösen a francziaországi őskori kő- és bronzkori sírok leleteire nézve, a felmutatott, bár eddig magánálló tények mindenesetre azon lehetőség mellett szólnak, hogy Franciaországtól bizonyos távolságban, például éjszakon, e divat még az új kőkorszak letűnte után a bronzkorszakban is élt, emlékezte pedig még ennél is tovább fentartotta magát, s ha az agyfurás a bronzkorszakban nem is volt már többé általános, — egyes népek mindenesetre ismerhették, s bár csak itt-ott elvétve szórványosan, nyomai is maradtak fenn, azt sem kell felednünk, hogy az átmenet a kőkorszakból a bronzba, ebből a vasba nem volt hirtelen, sőt néha visszaesések is történtek, különösen a hol az új fém hiányzott, mint éjszakon példáját találták annak is, hogy a bronzkorbéli emberek visszaestek a kőkorszakba.

Vegyük még ehhez hozzá a magyar kifejezést »agyafurt ember« s világossá lesz előttünk, hogy pogány őseinknek e szokást ismerni s gyakorolni kellett nem csak a bronz- hanem a vaskorban is, a mit a magyar nemzeti múzeum régiségi osztályában levő ily agyafurt koponya kétségtelenné tesz.

A kérdéses koponyát Jankovich Miklós a Magyar Tudós Társaság Évkönyvei II. kötete 281—296 lapjain (1832—34. évek) írta le ily cím alatt: »Egy magyar hősnek, — hihetőleg Bene vitéznek, ki még a tizedik század elején Solt fejedelmének, I. Berengár császárnak diadalmas védelmében Olaszországban jelen volt, ujonnan felfedezett tetemeiről s öltözeeteinek ékességeiről.« S a koponyát így írja le: »A lovagnak épen megtartatott feje-koponyája, több század lefolyta alatt, esők és verőfény ereje által különös elefánt-csont fehérséget nyert, noha az előfogai (talán a lerogyás erős rendítése miatt

nagy részint kihullottak, de a hátulabbiak egészen egészségesek és oly állapotban vannak, mely hőünket 30 és 40 esztendőkorunk nyilván vallja. Azonban agya-koponyája és homloka a kiszervedett szörnű csapásoknak és éles vágásoknak mai napig fentartott jegyeit s halálának okát, valamint is sok veszedelmes csatákban vitéz forgását bizonyítják. A koponyának domborúságában a feje lágyán — alkalmasint kard éle által — másfél hüvelyknyi hosszúra nyult gömbölyűségű szelet lehasított, melynek mélyebben maradt, de tökéletes benövése és forrása ezen csapást legrégebbnek s azt mutatja, hogy a hő nem réz sem vas sisakot, hanem a napkeleti népeknél divatban volt esalmát vagy kucsomát viselt volt, a melyen mind a buzogány ütések, mind a kard éle veszedelmesebben keresztül hatott; a koponya balrészén a halánték fölött két egymás mellett levő kard élével esett vágások vannak, de ezek is összenőtték, hanem a jobb részén levő nagy vágás, melynek közepe még most is nyitva maradt és így az agyvelőnek veszedelme miatt halált kellett maga után következtetnie, legszembetünőbb, mert hőünk ezen csapás után is hosszabb ideig életben tartatván, e miatt a szemöldöki csont meggombásodván, kidudorodott és valamely erős ír vagy balzsammal kenettetvén, ennek környéke zöldre t. i. azon elefántcsont-fejérség viritó zöld színre változott.*

Találtattak vele: I. vasból: 1. zabola; 2. két kengyelvas; 3. több lapos levélalaku és a nyilvesszőbe szurás végű hegyes szárban végződő nyilhegyek; 4. egyenes kard. II. 1. aranyozott ezüstműből lószerszám- és köntös-ékességek és 30 db. ezüst boglár. 2. 30—40 db. ezüst pénz Berengarius rex és B. imperator felirással ellátva, a honnan nyilvánvalóvá lesz, hogy a talált csontváz és koponya egyike volt azon magyar hősöknek, a kiket ezen alattvalóival meghasonlott uralkodó 922. évben Solt nagyfejedelem alatt segítségül hívott.

Ezeket az osztály buzgó öre, Rómer Flóris úr nem mulasztotta el fölmutatni a congressus tagjai s különösen Brocca tanár ur előtt, de a ki azokat nem tudta a franciaországiakkal egyenlőknek találni, s azért vonakodott is felőlök ítéletet mondani, — lehet, hogy Brocca a nézetét részben megváltoztatta, avagy módosította volna, ha a koponyák fölfedezése

körülményeit, továbbá a fentebbi még maig általános magyar kifejezést ismeri, — mely se több se kevesb, mint egyike a magyarban ha nem is igen számos, de nem is egyedül álló kifejezéseknek, melyek nyelvtanilag csak is úgy magyarázhatók ki, — hogy a visszamutatató névmással egészítettnek ki s ige-névi minőségükből kivetköztetve mondattá alakíttatnak át p. o. magyaváló szilva = melynek a magva válik, istenadta = a kit az isten adott, ördögteremtette = a kit az ördög teremtett, jégverte szőlő = melyet a jég elvert, inaszakadt = a kinek az ina megszakadt, eszeveszett = a kinek elveszett az esze, bornemissza ember, = a ki a bort nem issza, felemás keztyű = melynek a fele más, vert viszen veretlent, agya-feje-töretlent = a kinek az agya-feje nincs betörve; (közmondás) és így az agya-furt ember = a kinek az agya ki van furva stb.

A török-tatár nyelvekben még a nem egyenes vonzatú mondatokban is lehetségesek és egészen megszokottak a »ki mely, mi« visszahozó névmások avagy az azokat helyettesítő határozók kihagyásai (omissio); p. o. e helyett: azon a helyen sétáltam, melyen vagy a hol tegnap is együtt valánk, a török azt mondja: a tegnap is együtt valánk helyen sétáltam. Ennek az oka az, hogy visszahozó névmása nincs, és így kénytelen mindazon mondat-szerkezetekben, melyekben más nyelvek visszahozó névmást használnak, omissiókkal élni. Hogy a magyar nép ősidőkben török-tatárnépekkel igen sűrű érintkezésben élt, azt a történelmi bizonyítékokon kívül különösen a nyelvemlékekbeli régibb magyar nyelvben nem egy törökös mondat-szerkezet bizonyítja, s a szóban lévő is egyike ezeknek.

A magyar »agyafurt ember« kifejezés tehát egyike azon nagy régiségeknek, melyeknek eredete egész az új kőkorszakig vezethető föl, midőn az ily »agyafurtak« külön osztályt képeztek s másoknál eszesebbeknek képeltettek — a kik aztán ennek tudatában a nép fölött némi fensőbbiséget gyakoroltak, a kifejezés azután makacsul fentartja vala magát egész napjainkig, midőn már azon betegség-kuruzslási mód, melyet eredetileg jelentett, a magyar népnél rég feledésbe ment, vagyis a történelemelőtti időkből való.

Egyébiránt e kifejezés nem az egyedüli, mely ily nagy

régiségbe ér fel, van ilyen a magyar nyelvben több is, melyek közül néhányat legott el fogok számlálni. És mindez természetes. A történelemelőtti korszak csekély kivétellel minden népnél egyértelmű a bronzkorszakkal s tartott egészen a keresztyén vallás elterjedtéig; tudva van más részről az is, hogy az altáji népekhez a keresztyén vallás, legkésőbbben hatott el — s elfogadtatása legtöbb nehézséggel járt, már csak a hit-térítőknél e népek nyelvét nem értése miatt is, — s inkább erőszaknak mint meggyőző okok ráhatásának volt az eredménye. Ez volt az eset őseinknél, a finneknél, esztheknél, az ó poroszoknál, mordvákknál s az egész roppant Orosz-birodalom valamennyi altáji fajú népénél, mi természetesen tehát, hogy az ősi fogalmak igen sokáig folyvást fentartották náluk magokat még akkor is, mikor már külsőleg régen a keresztyén valláshoz tartoztak; s ime ez az oka annak is, hogy e népek nyelvében a figyelmes vizsgáló nem egy oly részletet találhat, mely még ama, — a többi európai népekre nézve rég letűnt idők szokásaiban, intézményeiben gyökeredzik s tekintve a kölcsönös fölvilágosításokat, melyeket a történelem előtti idők tanulmányozása e népek nyelveire s viszont ezek amazokra tán még nagyobb mértékben képesek tenni, — nincs benne nagyítás, ha azt állítom, hogy az altáji rokon nyelvek tanulmányozása egyszersmind őstörténelmi tanulmány is.

De hát lássuk ama nyelvészeti töredékeket, melyekről fentebb azt állítám, hogy az őstörténelemben gyökereznek, figyelmünket legelőbb is 3 ércznév igényli u. m. az arany, az ólom, másképp ón, és a vas, — mind a három fémnév történelemhaladó korszakokból való. Ezek közül legnagyobb régiségű a *vas*, ugyanis a *vas* szó föltaláltatik nem csak a magyarban, hanem a finn nyelvben is, csak hogy ott nem mint a magyarban »vas«-nak, (a finn nyelvnek »š«-se nincs) hanem »vaski«-nak ejtetik, vagyis ott a magyar »s« »sk«-vá oszlik, egészen úgy mint az éjszaki germánok a német »mensch« szót »meniska«-nak ejtik, — továbbá ottan nem vasat, hanem rezet jelent, — hogy a szó azon egy, arra nézve még eddig minden összehasonlító nyelvész egyetértett, honnan van tehát az értelemkülönbség? onnan, hogy eredetileg mikor még a magyarok a többi altáji népekkel egy egészet képezett, az egyet-

len fémeket, melyből fegyvereiket és házi eszközeiket mintába öntés által gyártották »vas«-nak, vagy finn ejtéssel »vaski«-nak hívták, — a vaskorszak beálltával pedig a finnek az ősi elnevezést továbbra is megtartották a rézre, — a »vas«-ra pedig más szót »rauta« fogadtak el, a magyarok pedig a Bronznak divatból kimenté után a régi fémnevet átvit-ték az új érczre is, melyből most már mind fegyvereik, mind házi eszközeik kizárólag készültek, a honnan sok valószínűséggel következtethetjük, hogy a magyaroknak a finnektől való elválta a bronzkorszakban s minden esetre a vaskorszakot megelőzőleg megtörtént már; nagyon valószínűnek látszik az is, hogy mint akkor még nomád nép valamely előttünk ismeretlen körülménynél fogva oly vidékre vettek, a hol már a bronzkorszak egészen letűnt, a mi aztán e korszaknak pogány őseinknél is feledésbe mentét szükségképen maga után vonta, csak így lévén kimagyarázható a két nemzetnél egy kétségtelenül azonos szó két külön fém-nemet tárgyazó jelentése.

Nem kevesebb érdekes és alkalmas a mondottak bizonyítására az, a mit Aspelin J. Reinhold kitünő finn ifju archaeolog-nak a finn kormány és a helsingforszi egyetem költségén a finn-ugor népek ősi lakóhelyein az Ural hegység két oldalvidékein teendő őskori archaeologiai kutatások eszközlése végett tett utazásáról szóló jelentésében a »vas«-fémre vonatkozólag mond: Ugyanis a Viatka megyebeli s Jelabuga városához öt versztnyire fekvő ananjinói őskori nagy hirre kapott temetkezőhelyről szólva, annak előre bocsátása után, hogy ezen a talált tárgyak nevezetességénél fogva méltán nagy hirre emelkedett temetkező helyen, ellentétben az e vidéki (permi) más temetkező helyek leleteivel, melyekben mind a saját, mind a görög és római classicus művészet nagybecsű arany és ezüst tárgyai úgyszólván tömegesen találtak, — arany és ezüst tárgyak teljességgel nem, vasból pedig csak is az új vaskorszak mintáit követő kovácsolt kések találtak, a miből azt következteti, hogy a temetkező hely eme korszakot előző időkből való, azután így folytatja: »Ha már most elgondoljuk, hogy a permi népek nyelvében a »kord« szó — mely a perzsa »karta« szóval, mely abban »kés«-t jelent, nyilván azon szó — a

»vas«-at jelenti, átláthatjuk, hogy a vassém e népekhez kés alakjában jutott át és lett ismeretessé, valamely valószínűleg a Feketetenger partjain tanyázott iráni eredetű nép által. E nézet azon körülmény által, hogy ugyanazon szó, mely a perzsában »kés«-t, a permi nyelvekben »vas«-at, a magyarban pedig a »kard« csak is szablyát jelent, csaknem teljes bizonyosságra emelkedik. — E mellett látszik az is szólani, hogy a magyar nép a kard pengéjét »vaskő«-nak mondja (vaski).

Mondám, hogy fegyvereiket és házi eszközeiket öntöttek; ez ugyan az egész bronzkorszakban így volt, a mit a feltalált öntőminták és egész készlet-fegyverek és házi szerzőszámok minden országban tanúsítanak, de nálunk e bizonyítékokhoz járul még a nyelvészeti bizonyíték az ősrégi »ötvös« szó is, mely régenten nem csupán aranyművest jelentett, hanem általában érczczel bányászó műves embert. Nem ismeretlen előttem, hogy Kresznerics az »ötvös« szónak »v« hangját tartván szemé előtt egy »ütő« (kalapács) gyökeret vesz fel, mely utóbb »ütü«-vé alakult s ebből lett volna továbbképzés útján az »ötvös« vagyis »kalapács«-os. De tekintve azon körülményt, hogy mind a mély, mind a magas hang jelenidejű részesülő igenében, a hosszú ó-ban benne foglaltatik egy »v«, mely még a »Halotti beszéd«-ben »volov« alakban fordul elő, világos jeleül annak, hogy akkor még ki is mondódott, valószínűbbnek látszik legalább én előtttem, hogy az »ötvös« szó az »önt« = »ött« ige-gyökér származéka és egyszerűen »réz-öntő«-t, fusor-t jelentett s régiségét tekintve egész a bronzkorig föl ér, mikor még a szóvégző »v« a jelenidőbeli részesülő igenében tisztán kimondódott: öttöv + ös, egyébiránt maga e képzés olyan mint: tudós, adós sat. Nagyon mellette szól e nézetnek azon körülmény, a mit nemcsak hazai nyelvészeink között egy oly illetékes férfiú mint Hunfalvy Pál hangsúlyozott volt, — hogy a mai magyar nyelv azzal, mely nyelvemlékeinkben maradt ránk, annyira egy s a maga egészében annyira nem változott, hogy a régi biblia-fordításokat szentegyházakban bátran lehetne olvasni a nélkül, hogy attól lehetne tartani, hogy a nép megérteni nem fogja; hanem feltűnt ugyanezen körülmény a nyelvünket alaposan értő és irodalmunkban jártas kitűnő francia tudós. Sayous E.-nak is, ki tovább menve »Les origines et

l' époque païenne de l' histoire des Hongrois. Paris, 1874. 8 r.« című művében magát a legrégebb nyelvemlékünk a »Halotti beszéd« nyelvezetét is ugyanegynek tartja a mai magyar nyelvvel. S ime ez az eredete az »ötvös« szónak, mely e szerint egész a bronzkorig felnyúló történelem előtti korból való nagy régiség.

Miután az »ötvös« szót és őskori műipart fölemlítettem, nem hagyhatok említés nélkül egy körülményt, mely legalapossabb s legkitünőbb régiségbuvárainknak feltűnt, az egyedül álló magyar- és oroszországi ötvösipar rokonságát, s eredetiségét; erre nézve amnyit bátorodom megjegyezni, hogy a magyar ötvösipar igen is eredeti, az orosz azonban csak annyiban mondható annak, a mennyiben a Káma-melléki hajdan nagy miveltségű permi nép iparának örököse, — tény ugyanis, — hogy, mint Aspelin nagybecsű buvárlataiból látom, hogy ugyanezen ipar flegran és befoglalt kövekkel a permi népek-nél s közöttük őseinknél is nagyban divatozott még a bronzkorszakban s így azt őseink nem a honfoglalás után találták fel, hanem mesterei voltak annak már éjszakon az ősi hazában is, és időkől fogva.

Ugyancsak az anthrop. congressuson Bataillard Pál párizsi archacolognak a »czigányok eredetéről« nagy tanulmány-nyal írott műve felolvastatván, a mint az értekező azon nézetének bebizonyítása végett, hogy a bronzot Európába Keletről e nép hozhatta át, a létező történelmi adatok nyomán egész Herodotig fölmege, említi, hogy a történelem atyja egy az Al-Dunán egész az Adriai tengerig tanyázott Σιγννοι más-kép Sigyn nevű népről emlékezik s vagy ő vagy az ő legrégebb scholiastái egyike ezeket mondja rólok: A Massalia mellett lakó Ligurok Sigynn-oknak a kalmárokat hívják, míg a cyprusiak a lándzsákat és hajító dardákat nevezik így (Compte rendu de la huitième Session du Congrès international d' Anthropologie et d' Archéologie préhistoriques. I. vol. Budapest, 1877. 361. és 370. ll.) és ezek voltak szerinte a mai czigányok ősi atyjai. Tárgyamra azonban a fentelbi idézet csak annyiban tartozik, a mennyiben épen így vagyunk mi az ősrégi magyar »arany« szóval, mely eredetileg a szarjen népnek a neve volt őseinknél, a kik által ismerték meg őseink az aranyat s úgy maradt rajta

a név magán a fémén is. E részben való bizonyítékaimat a közel rokon mordva és vogul nyelv szolgáltatják: mordvául a szirjen népet szirjannak, az aranyat pedig sirne-nak, vogulul az aranyat sarú és sorú-nak, a szirjän népet pedig säreng-nak hívják. A szirjen nép igen nagy kiterjedésű kereskedést folytatott, a mi eléggé kitűnik onnan, hogy a Reguly-féle vogul énekek egyikében (Numel vajlem éri: Az égből leszállás éneke) szirjen ezüstről (aln säreng), szirjen vas (kér säreng), szirjen csészék (säreng ani) sőt szirjen bohózatról is (säreng tulilp) van emlékezés, a mi ezenkívül az ipar és társadalmi műveltség jelentékeny fokára is enged következtetnünk. Ugyanazt tapasztaljuk az éjszakon egykor oly hatalmas és számos, de ma az orosz elemmel folytatott ezredéves küzdelme következtében kihálófélben levő mordva népnél, a hol még a Reguly hozta énekek egyikében (Mordvin közlések Budenztól a Nyelvtudom. Közlemények V. köt. I. füzeté 13. számú »Menyasszonyi dal«) (szirjén erge) szirjén gyöngyökről tétetik említés. Hogy őseinkkel szintén folytattak kereskedést, azt megítélhetjük az »ezüst« szóból, mely nyilván a szirjén »ezis«-nek a megfelelője és pogány őseink tőlök vették át, a mint tehát látjuk, hogy az »arany« szóra mind a mordváknál mind a voguloknál azon nép nemzeti neve fogadtatott el, a mely által azt megismerték és nyerték, — bizonyosnak látszik előttem, hogy az »arany« szó eredetileg egészen úgy mint fentebb a Herodot *Συρνωί*-jánál és imént mind a mordváknál, mind a voguloknál látók »szarny« volt s csak később alakult át az *sz* lekopásával »arany«-nyá.

Imént mondtam, hogy pogány őseink az »ezüst« szót a szirjenektől vették, érdekelhet tehát tudni, hogy a vogulok meg az ezüstöt »aln«-nak hívják, mely a magyar »ón« és »ólom« szóknak felel meg, vagyis itt megint ismétlődve látjuk azt, a mit fentebb a »vas« szónak a finn »vaski« szóval való egybevetésénél érvényesíték vala; itt még csak annyit találok szükségesnek megjegyezni, hogy miután őseink az »ezüst« szót a szirjenektől vették, az eredeti elnevezésnek az ezüstre, a kölcsönzés előtt, egészen úgy mint a voguloknál az »ón ólom« szóknak kellett lenni.

Azon körülményből, hogy nyelvünkben az arany, ezüst

réz, vas, ólomfémekre (tehát mindre) eredeti, avagy a magyarhoz legközelebb álló rokon népektől kölcsönzött szavaink vannak, önként következnek, ha egyéb adatok nem bizonyítanak is ezt, az, hogy őseink mind e fémeket az őshazában a legnagyobb régiségben jól ismerték már, s a bányaművelés nálók az őskorban teljes díratában volt, — sőt a legujabb buvárlatokból az tűnik ki, hogy a szácsneműeken kívül, ez volt nálók a főiparág, s ezt nem ok nélkül említem fel, ugyanis az európai hírű német tudós Momsen ur, a tőle való s az Akadémia könyvkiadó vállalatában magyar fordításban is megjelent: »A rómaiak története« című művének mindjárt a legelején ezeket mondja:

»A német archaeologia buvárlatai szerint Angol-, Francia-, Éjszaknémetországban és Szkandináviában az indogerman törzsek letelepedése előtt egy más, talán a csüd fajhoz tartozó népnek kellett laknia, vagy inkább barangolnia, mely vadászattól s halászatból élt, eszközeit kőből, agyagból vagy csontból készítette s magát állatok fogaival és borostyánkővel ékesítette, de a földművelést és a fémek használatát nem ismerte. Ugyanily módon előzte meg az indogermánokat egy kevesebbé művelődésképes sötét színű lakosság. Italiában azonban sem egy kiszorított nemzet romjaival nem találkozunk, minők a kelta-germán területen a finnek és lappok s az indiai hegységekben a fekete törzsek, sem valamely elenyészett őslakosság maradványai nincsenek bebizonyítva, a mint azt a német ókor ugynevezett kőkorszakának evő- és sírhelyei előttünk feltárni látszanak.«

Momsen úr eme szavaiból kitűnik, hogy ő az indo-európaiak megtelepedte előtti időkben Európában lakott ősnépet az áltáji népekkel azonosítja, a kik, mielőtt ezekkel megismerkedtek s illetőleg általok kiszorítottak, se a földművelést, se a fémek használatát nem ismerték s általában minden művelődésre képtelenek voltak.

Ezen elhamarkodott ítélet ellenében szükségesnek látom mindenekelőtt általában megjegyezni, hogy az eddigi őskori archaeologiai buvárlatok kétségbevonhatlanul igazolják azt, hogy az emberi nemnek a legnagyobb földirati távolságokban is ugyan egy volt a kő-, bronz- és vaskorszaknak megfelelően a

gyermek-, ifju- és férfikora, és biz innen az árja népek sem képeznek kivételt; a hol tehát az archaeolog kő-, agyag-, és esztergályokat fedez föl; az illetők lehető fajbeliségét s nemzetiségét érintetlen hagyva egyszerűen azt fogja következtetni, hogy egy kőkorszakbeli temetkező helyet fedezett föl, mikor még az emberek a fémek használatát nem ismerték, de azért még helyes logikával a művelődésre való képességet tőlök elvitatnia lehetetlenség. Ugyanis a világtörténelem azon kétségbevonhatatlan tényről tanúskodik, hogy nincs az ember nem eddig megkülönböztetett fajai közt egy is, a mely kedvező körülmények beálltával férfikort érve, né lett volna képes magas fokú műveltségre tenni szert. Egyaránt tapasztaljuk ezt az árjáknál, sémiéknél, mongoloknál, áltájiaknál, amerikaiaknál. De más részről ugyancsak a világtörténelem szolgáltatja számnélküli példáit annak is, hogy kedvezőtlen körülmények, csapások beálltával egész nemzetek megsemmisültek, egyediségek megszűnt, műveltségek tönkre jutott. — A tehetséges és tehetségnélküli fajokról való pogány bűzű újságolás, nyelveiknek *háznépi*, *nomád*, és *állami* nyelvekre való osztályozása se több se kevesb, mint az ember nem haladási képességét, annak mai fejlettsége fokáról megítélni, s csak is a status quot tartván szem előtt, a korosabbak tetteleg élvezett jogát az ifjabbaktól a történelem tanuságtétele ellenére és daczára való elvitatni akarás. Tudós férfiakhoz egészen méltatlan gondolkozásmód, de különösen méltatlan egy Müller Miksához, a ki az ő művelte tudomány: az összehasonlító nyelvészet mellett lelkesedés egyik magasztosan ihletett pillanatában az igazsággal egyezően hirdette, hogy e messzeható modern tudomány születése az »első pünkösd« napjára esik. — E napon jutott el az emberiség annak tudatára, hogy a római-görög classicismus dolyfe, mely a magáén kívül minden más népek nyelvét (nem véve ki innen természetesen a germán és szláv árja nyelveket sem) barbárnak, a madarak és állatok nyelvénél semmivel sem különbnek bélyegzi vala; a jözön okossággal ellenkező esztelenség, mert a művelődésre minden nemzet nyelve egyaránt képes is, hivatva is van rá, s ezzel megvolt vetve az alapja egy, az előtt nem is álmodott, az egész emberinemre kiterjedő emberségesb műveltségnek.

Maga a nomádélet is sok mindenféle viszonyok által lehet föltételezve, sőt lehet sokszor elutasíthatatlan szükség is, — még máig vannak művelt népek, melyek nagy részben nomádok. A keresztyén vallás elterjedtéig pedig földrészünkön a rómaiak és görögök kivételével majd minden nép nomád volt.

A mi különösen a finn- és lappnépnek egybe foglalva azonosítását s egy kiszorított nép romjainul föltüntetését illeti, erre nézve elég egyszerűen annyit megjegyezni, hogy ez távolról sem egyezik az igazsággal. A törpe, satnya testü lappokról áll az, a mit mond, de már a finnekről, kiknek, különösen mint kitünő földművelőknek, szivósságát, és a 30 éves háborúban tanúsított hősiességét méltán bámulta és magasztalta egész Európa, s különösen a protestáns Németország, — annyira nem áll, hogy az őskori archaeológiával foglalkozó tudósokhoz nagyon is méltó feladat volna ezen, nyelveik közel rokonságánál fogva testvérnép között létező eddig egyaránt érthetetlen, mint megfejtetlen roppant különbség okainak megfejtése. — Igaz ugyan, hogy évezredünk első századaiban, tehát már nagyon is történelmi időben, hősi ellenállás után mind a szuomiak (finnek) mind az esztek, mind a rokonyelvű ó-poroszok, az első a svédek, ezek az embertelen német lovagok által legyőzettek, de ily harczaik indo-európai népeknek is voltak egymás között s győzött az erősebb, még csak nem is a műveltebb s a polgárisodásban előhaladottabb, például Lengyelország felosztásakor, sokszor a nagyobb szám, sokszor egészen egyenlő műveltségü népek között egy-egy még az ellenfélhez el nem jutott találmány, a mint erre a Kalevala szuoni eposz XXVII. r. 205—266. versei allegorikus, de könnyen kitalálható képletezéssel mutatnak, s a milyen volt az áltáji népeknél például a kengyelvas használata, mit csak a rómaiak sem ismerének, és a nyilakkal való bámulatos bánni tudás, a legénység tökéletesb felszerelése, mit az őket saját tapasztalásból jól ismerő görögök is utánzásra, követésre méltónak találnak vala. Különösen a szuomiak legyőzetésénél győzött a keresztyénség s a vele járó egyezés és rend. Egyébiránt a szuomiak ugyanott laknak ma is, a hol előbb is laktak vala, és így nem csak nem szorítottak ki a svédek által, hanem mint igen-igen harczias nép a svéd uralom alatt

is teljes szabadságot élveztek s a svédek által mindig igen nagyra becsültettek. Midőn pedig e század elején Oroszországhoz csatoltattak; eszélyes magukviselésével ki tudták vinni, hogy nemcsak alkotmányos szabadságuk teljes épségben meghagyatott, hanem mint teljes önállású nép nemzetnek, országuk pedig államnak ismertetett el. És így azt, hogy néprornak tartassanak, sem Momsen úrtól, sem senkitől meg nem érdemelték.

Mivel pedig Momsen úr azon körülményben, hogy évezredünk elején a még akkor pogány finnek a már akkor keresztyén svédek által legyőzettek, s országuk Svédországhoz csatoltatott, e valóban derék és jóra való kis nemzetre nézve, melynek egyetlen hibája: számának csekélyvolta, — oly nagy megaláztatást lát s talán hajlandó annak okát akár a szuomiaknak a svédekénél csekélyebb szellemi képességeiben, akár kevesebbé természetes testalkatában, satnyaságában keresni: szolgálunk egynéhány nagyon ismeretes történelmi adattal, a hol a hódítók az állítólag satnya testű áltájiak, a legyőzöttek pedig a nagytermetű árja népek voltak, még pedig a meghódítottaknak a hódítókéval egészen egyenlő műveltsége mellett ez utóbiaknak akár a hadviselésre, akár a kormányzásra való teljes képtelensége, amazoknak pedig mindkettőre mintegy a természettől való rátermettsége miatt.

A világtörténelemből tudjuk, hogy földrészünknek mai alakját a népvándorlás adta meg, s ki kezdte meg a népvándorlást? az áltáji fajhoz tartozó hunok, az éjszakgermán népek fegyvertársai és . . . urai, a mely helyzetökkel azonban ezek, a Nibelungen-ből láthatólag, annyira megvalának elégedve, hogy Eteléről és hunjairól ők az egykoruak egészen másképen ítélnék vala mint másfél ezer év múlva Momsen úr és társai. A hunokról még csak annyi megjegyezni valóm van, hogy legyőzetésök után tekintélyes részők beolvadt más európai népekbe, egészen úgy mint fegyvertársaik a góthok, a mi eléggé mutatja, hogy művelődés elfogadására csak oly képesek voltak mint amazok.

Az avarok szintén áltáji nép voltak, s legyőzetésök után ugyan úgy olvadtak be az árja népekbe, mint a hunok.

Az a ma oly hatalmas orosz nemzet, midőn még egy

maroknyi szláv nép volt, társadalmi rendet alapítani képtelen, mielőtt a varegokat ennek létesítése végett meghívta, sokáig habozott: ezeket-e, a lengyeleket-e, avagy a *kazarokat* hívja meg rendet csinálni, ekkép ismervén el, hogy erre ez utólsók is képesebbek mint ők; s még későbbben is sokáig habozott: az izlamot fogadja-e el a nálanál sokkal műveltebb bolgárok közvetítésével, vagy pedig a keresztyén vallást, s az utóbbit vajjon a római avagy görög szertartás szerint. — Ez utóbbit választá s *ime* ez volt az orosz nemzetnek nagy előnye a szomszéd áltáji népek fölött, melyek középett él vala, ezeknek pedig örök szerencsétlensége: a valódi műveltségtől s polgárosodástól beláthatlan időkre való elzáratása, s az orosz elembe való felszívátásuknak első végzetszerű kovásza.

Ugyancsak a bolgárok egyik ágáról, a dunai bolgárok őseiről, Jireček nem kevesebbet mond, mint azt, hogy a mit a dunai szláv törzsek létesíteni maguktól képtelenek voltak: társadalmi rendet: azt az őket legyőzött s 250 év alatt beléjük teljesen beolvadt bolgárok (egy ugor nép) szerencsésen létrehozta; ugyanis így szól:

»Im J. 679. brach ein Ereigniss herein, welches die Geschichte der Halbinsel wieder in neue Bahnen lenkte. Eine Schaar nicht slavischer Bulgaren überschritt die Donau, und brachte durch die Vereinigung der moesischen Stämme zu einem Staate, unter die zersplitterte Slawengau ein Element, das ihnen bisher gefehlt hatte: die Einigkeit.« (Kap. III.)

Ugyanez történt hazánkban azzal a különbséggel, hogy itt nem a magyarság olvadt be az itt talált néptöredékekbe, hanem megfordítva.

Ugyanez ismétlődött a ~~ros.~~ tag görög birodalomnak az oszmanli törökök általi elfoglaltatásakor, s ha itt az oszmanli török népnek a legyőzött szláv és görög népekkel való összeolvadásával csak kis részben találkozunk (Mohammed hitű bosnyákok, bolgárok, albaniaiak,) ennek egyedüli oka az izlam.

Ime mind e népek áltáji népek és így legalább nyelvöknél fogva a finneknek és lappoknak rokonai voltak, ezeket is összefoglalja Momsen úr a vézna, satnya testű lappokkal, hiszen már csak a finnek sem ilyenek? s ha már a lappokat nagy büszkén néprornak nevezi, hát a cigányok, e valamennyi indo-euró-

pai népek legárjábbika és bizony épen nem szöke, sem világos színű faj mi lesz? Hát a baszkokkal mit csinál, hova osztja be őket? ezen elismert módon kiválóan szép emberfaj, s kimutathatólag Európa legrégebbi ősnépe is mongoloid lesz? Hát az minő párhuzam, melyet a szöke (persze csak részben) meg a barna mongol faj és az indiai árja népek meg egy sötétebb színű nem-árja faj közt von; ha már a cigány feketeségű ind népek neki világos színűek; akkor a nem ind (turán) népek mások mint négerek nem lehetnek, ugye de a mongol faj: csin-japán, török-tatár, finn-ugor népek minden egyebek csaknem ilyenek. Az ó-korban oly hatalmas egyiptusiak fajbeli hovátartozósága még mind e napig vita tárgyát képezi: — árják nem voltak, sémiekek sem voltak, mik voltak tehát? egy sötét arczszínű vézna testű nép? — — — Az abessyniaiak, nyelvüket tekintve a sémi fajhoz tartoznak, sötét (koromfekete) testszínüket tekintve pedig a négerekhez. Már most ki fog tudni kiigazodni ez ellenmondások ily útvesztőjéből? A Momsen úr és társai minden alapot nélkülöző hozzávetése ehhez az Ariadne fonalat aligha fogja szolgáltatni.

Mi ebből a tanulság? az, hogy az őskori embertani archaeologia kiindulási pontja egészen hibás és tarthatatlan, ugyanis sem a szöke avagy sötét hajzat, se a dolicho-, avagy brachicephal koponya-alkotás, se a természetes avagy kevesebb ilyen testalkat nincsenek egymással semmi összefüggésben, s még kevesebb lehetnek ezek által akár a szellemi tehetségek, akár a művelődésre való nagyobb avagy kisebb hajlam és képességek föltételezve. Ismeretes Dávid királytól kezdve egész I. Napoleonig az alacsony, zömök testalkatu emberek mindent fölülmuló erélye, a mi a legtöbb esetben rendkívüli szellemi tehetségekkel is szokott párosulva lenni, ellenben mily gyakori a nagy testű emberek lombasága és minden iránt való közönye, úgyhogy akaratlanul is eszébe jut az embernek a nemes arab mén és a lomha igavonó hienez ló között létező különbség. Azt bátran megengedhetjük, hogy az áltáji népek alacsonyabb természetűek mint az ind ó-európaiak (az ázsiai ind népek kevesebb ilyenek) a mint csakugyan az eddigi buvárlatok ezt igazolni is látszanak, a nélkül azonban, hogy különben akár szellemi, akár testi tekintetben satnyáknak elismerhetnők, s

így tekintve a dolgot, megfejtésére találunk az áltáji népek fenn el számláltam sikereinek is. Ugyanis azon állítólag vézna, satnya testű áltáji fajnak, melytől Momsen úr és társai hajlandók minden néven nevezendő, mind szellemi, mind testi képességeket s művelődésre való hajlamot eltagadni; ha semmi egyébvel nem bírt is, az országlási és hadvezéri tehetséggel, az általa legyőzött árja népekénél hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben kellett bírnia. Tulajdonság, mely mind a szellemi mind a testi tehetségek birtokát magátólérthetően föltételezi. Nagy mértékben bírt ezenkívül bizonyos jó indulatu simulékonysággal, a legyőzött népekkel megférni tudással, szavartás és jámbor emberi érzéssel, mely az emberi méltóságot a legyőzött népben is mindig tudta tisztelni, mi az ezekkel való összeolvadásukat igen elősegítette. Jireček fentemlített művében említi a bolgárokról, hogy a hódító pogány bolgár előkelők (bojárok) a szláv előkelőkkel együtt vendégeskedtek és sorsukat összehasonlítva azzal, melyet azelőtt a kapzsi görögöktől türniök kellett, még előnyösnek is okuk lehetett találni. Hasonlítsuk össze már most a bolgárok magaviseletével a német lovagok magaviseletét, a kik az esztek fejedelmének, ki már akkor keresztyén volt, fegyvertársai voltak, s ennek ellenére midőn az esztek legyőzettek, — néppel, uralkodó családdal egészen úgy bántak mint a spanyolok és angolok az amerikai négerekkel.

Momsen úr fentebbi állításának a földművelést illető részére vonatkozólag eléglek annyit említeni meg, hogy az eddigi buvárlatok kétségtelenül bizonyítják, hogy mind a bolgárok, mind a mordvák és cseremiszek, mind a finnek és esztek, midőn az oroszok, svédek és a német lovagok által, mint fentebb említém, immár történelmi időkben meghódítottak, társadalmi renddel bíró földművelő népek voltak, s legyőzetésük oka egy részt pogány vallásukban, más részt az egy keresztyén hatalmasság ellenében közös védelem végett egyesítésre jutni nem tudásban keresendő. Ibn Dustah tudósításából ugyanez őseinkről is kétségtelenül bizonyos, őseink ugyan tálire a folyók mellékére vonultak, sőt ismérve az ottani körülményeket, valószínű, hogy kivált a szegényebb sorsuak az áldott anya: a jeges tenger hallal bőven tápláló emlőit is föl-

keresték, — de Ibn Dustah tudósításából bizonyos, hogy ezenkívül sok szántóföldjük is volt, a mint ezt a földművelési tárgyak nem szláv, hanem nagy részt török-tatár (csuvas) nyelvből vett nevei is minden kétségen fölül igazolják.

A mi azon állítását illeti Momsen urnak, mintha az áltáji népek a fémeket nem ismerték volna; néhány tényt említek fel, melyekből ez állítás egész képtelensége kézzelfoghatólag ki fog tűnni.

Egészen ismeretes, köztudomásu tény ma már az, hogy ama óriási s gazdagságára nézve a kaliforniaival vetekedő orosz bányászat úgy keletkezett, hogy a mult század második felében az uraláltáji népek odahagyott arany, ezüst s más bányái, miután ezredéven át gondosan betakarva s mintegy az ellenség elől szándékosan elrejtve művelés nélkül heverték, lassankint fölfedeztettek s újból művelés alá fogattak, minthogy pedig ősidőkben ama vidékeken más mint áltáji népek nem laktak, önként következik, hogy e nagy számú dúsgazdag bányák másé mint eme népekéi nem lehettek, a mit az e vidékeken föltakart számnélküli őskori pogány temetkező helyek (kurgánok) nagyszerű kincsleletei, melyeknek csak jelentéktelenül csekély része jut az oroszországi múzeumok gyűjteményeibe, ellenben a sokkal nagyobb rész a fölfedezők által titkon potom áron eladatik és olvasztó üstökbe kerül; — s régi skandináv íróknak a permi, vagyis ugor népek mesés gazdagságát és jólétét festő leírásai minden kétséget kizáró módon bizonyítanak.

Ugyancsak régi skandináv írók tudósításaiból ismeretes azon tény, hogy mindazon népek, melyek az ural-áltáji népekkel érintkezésben voltak, az ezek készitette fegyvereknek bűvérőt tulajdonítván, nagy áron vásárolják vala tőlök; no már e fegyvereknek bizonyára nem annyira kőből, csontból, fából, hanem érczből kellett lenniök, a mi nemcsak a fémek ismeretét föltételezi, hanem ez iparág fejlettségének jelentékeny fokára is enged következtetnünk.

A mi a Momsen úr dicsőitette római bányászatot illeti, szabad legyen főlemlitenem egy tényt, melyből az tűnik ki, hogy az a nagyhírű római bányaművelés pedig nem is annyira római, mint idegen ipar volt. Ugyanis boldogult Érdy János

úr az Erdélyben talált viaszos lapokat (tabulae ceratae Pest, 1859. 4. r.) leirván és megfejtván több római író művéből tett idézetekkel bizonyítani igyekezik, hogy a bessusok (egy thrák nép) híres bányászok voltak, végezetül idézi Rittert, a Theodosius törvénykönyvének kiadóját, ki a bányászatról szóló törvényekre irt magyarázatban állítja, hogy a rómaiak a thraciai *bessusoktól* tanulták a bányászatot »Inter Thracas porro, ugymond, Bessi metallica clari fuere, a quibus Romani *Metallicum* didicere teste Cassiodoro.«

Érdi a vesseket, bastamákat, peucinokat mind besenyőknek vagyis magyaroknak tartja. Én azok után, a miket a vessekre vonatkozólag Jireček, Hunfalvy Pál, s mások műveiben olvastam, egyiket sem tarthatom annak, van azonban még is egy körülmény, mely azt látszik mutatni, hogy a *bessus* nép a bányászatot, egy közöttök megtelepedett s utóbb beléjük olvadt finn néptől, a *vessektől* tanulta. Midőn ezek közöttök letelepedtek, eleinte külön élnek vala s istentiszteletüket is a magok pogány nemzeti fiam szertartásaik szerint végeztették s mint életnemet az azelőtt a szláv benszülött lakosság között ismeretlen bányászatot folytathatták; — midőn pedig ezt a benszülött lakosság is eltanulta, s a két nép amalgalizatiója is megkezdődött, a benszülött lakosság lassankint a *vessektől* ezeknek pogány vallását is átvevé, a papok folyvást a *vessek* lévén, utóbb ugyanaz történt meg a mi később a bolgároknál, hogy midőn az összeolvadás teljességre ment, az egész nép a *veess* nevezetet vette föl. — Jireček erre vonatkozólag így szól:

»In den höchsten Bergen hatten sie (a vessek) ein Orakel des Dionysos mit Profeten, den *Bessen* (*Βησσος*) und einer Priesterin wie in Delphi — — — — — Den Namen der Priester (Besse) übertrug man später auf das gesammte Volk.«

Nagyon mellette szól nézetemnek 1) a thrák *veszszeknek* a csüd *veszszek*, egy Oroszországban Sz.-Péterváron túl keletre a Fejértó (Bjelo szero) mellett lakó, s a szuomiakétól csakis tájejtésre nézve különböző nyelvű sajátképeni csüd nép nevével való teljes azonossága, a mit bajos a véletlennek tulajdonítani. 2) a *bessus* népnél a *veszsz* névnek eredetileg csak a tál-

tos osztályt jelentő értelme, mit másképen kimagyarázni alig lehetséges, mint úgy, hogy a benszülött szláv néptől különbözönek vesszük fel. 3. A bessusok pogány vallásának az ó-bolgárokéval és tegyük hozzá pogány magyarokéval (táltosokkal és jósnőkkel) való teljes egyezése. 4., hogy a csüd népek költözködése görög íróból kimutathatólag Kr. születése előtt 2—3 századdal megindult már. 5. Hogy ugyanily vérkeveredése az áltáji elemnek a benszülött szláv lakossággal, mint tudva van, később a dunai bolgároknál is ismétlődött és az elsőnek nevét az egész összeolvadott lakosság elfogadta. 6. Az áltáji népeknek a bányamivelésben való, ekkor már nagy jártassága, a mi az Ural mindkét oldalán tett számos ásatásból kétségtelen.

* * *

Mivel pedig a most említett előítélet a Budapesten, 1876-ik évben megtartott embertani és archeologiai congressuson is nagyban foglalkoztatja vala a jelen volt tagokat; hadd vessek tehát erre is egy futó pillantást:

Ugyanis a hirneves Virchow tanár magáéva téven azon következtetéseket, melyeket a barlanglakó legrégibb ősnépek brachicephal koponyájából az európai archeologok ez ősnépek lehető fajbeliségére nézve tettek, miszerint ezeknek legalább nagy része egy, a finnek és esztek testalkatához hasonló vézna és satnya (chetiv) kisedd termettel, barna színnel és brachicephal kaponyával ellátott mongol-féle (mongoloid) népfajhoz tartozott, s tovább menve Európa mai lakosságának összes barna színű brachicephal népeit ehhez, a szöke hajzatu és dolichocephal népeket pedig egy ettől eredetileg különböző fajhoz tartozóknak állították: fölmutatott néhány színes táblázatot, melyeken a szöke és barna fajnak Németország külön-höző részein való elosztódása, és aránya volt feltüntetve.

E hozzávetőlegesség (conjectura) megdöntésére positiv bizonyítékokkal ép oly kevéssé rendelkezünk ugyan, mint azok sem rendelkeznek ilyesmivel, a kiktől eredt, saját nézetök támogatására, holott ezzel első sorban magok volnának kötelesek: de annak megdöntése talán még az előbbiénél is könnyebb s nem is kívántatik ahhoz egyéb, mint némely minden művelt ember előtt ismeretes tény egybevetése, a mikor aztán

ki fog tűnni, hogy a dolog épen megfordítva áll, — a barnák a beköltözött árják, a szökek pedig az őslakosság; ezek lehetek eredetileg bármi egyebek, csak árják nem. — Mint autochtonok pedig a sokkal későbbi áltáji népekkel rokonok nem lehetek.

Általánosan ismert tény az, hogy egész Ázsiában szöke színű őslakosság: sem árja, sem sémi, sem turán nem létezik, másrésről a mai összehasonlító nyelvtudomány constatálta, hogy valamennyi indo-európai nép nyelve a szanszkrit nyelvben találja meg a maga ős vagyis minta-nyelvét, — már most: az európai népeknek csak egy része, még pedig a kisebb rész (a németek, szlávok és kelták egy része) szöke, a jóval nagyobb rész pedig (görögök, rómaiak, török-tatárok, finn-ugorok nagy része) barna.

Tudva van más részről az is, hogy vérkeveredés (keresztetés) nélkül megmarad minden nép annak, a mi volt századokon, sőt évezredekken által s az éghajlat e részben mit sem változtat, a mint ez szintén constatált tény, példák rá az izraeliták, a kik között a szöke ember aránylag ritkaság; példák a hollandok, a kiknek utódai, ázsiai gyarmataikon ugyanolyan szöke és kékszemű nép, mint voltak őseik évszázadok előtt, midőn ott letelepedtek; példák a cigányok, az európai népek között az ind népekhez leghasználóbbak s az ázsiai ős költözködők közt a legujabbak, de a kik így is évszázadok, tán évezredek óta (mint Bataillard véli) mióta földrészünkön laknak, semmit sem változtak.

Honnan van tehát a mai indo-európai népeknek az ősnépfajtól, melyhez nyelvök tanúsága szerint mindnyájan tartoznak, ily nagy eltérése, elfajulása? Az ázsiai árják sötétbarnák egészen, mint a cigányok, *) az európai árják jelentékeny, bár kisebb része (az éjszakon lakók) pedig szökek és kék szeműek?

*) Hunfalvy Pál a föle való: »Magyarország ethnographiája« című műve 43-ik lapján egy, a londoni orientalisták gyűlésén jelen volt hindu családról emlékezik, mely neki a magyarországi cigányokhoz az elvétésig terjedő hasonlóságánál fogva tűnt fel. »Nem győztem nézni, oly tökéletes magyar cigányalakokat láték bennök, nemcsak arczban, bőrszínben, hajban, szemben, fejér fogakban, hanem mozdulatokban is.«

Erre csak egy felelet van: hogy ez csakis vérkeveredés következtében eshetett meg, — ha t. i. fölveszszük, hogy ugyan az a brachicephal, állítólag mongoloid nép, melyet az Ázsiából ide költözött cigány barnaságú (cziganyoid) árja népek már itt találtak, szőke, világos színű és kék szemű volt, a mi a mérsékelt égöv alatt, midőn még földrészünk legnagyobb részét jég borította — mindenesetre valószínűbb, mint az ellenkező fölvetel, az t. i., hogy az Ázsia tropikus vidékeiről ide költözött árjak lehettek ilyenek, a mi minden eddigi tapasztalattal homlokegyenest ellenkezik. Ugyanis az, hogy ilyen éghajlat alatt, a milyen Európa éghajlata a kőkorszakban lehetett, akár egészen fekete, avagy csak cigány-barna ember is teremhetett volna, képzelhetetlen, lehetetlen. — Ez autochton nép az áltáji népekhez nem tartozhatott, és pedig azért nem, mert ezek Európába sokkal későbbben s viszonylagos történelmi időkben költöztek.

A termet- és koponyának pedig a hajzat és bőrzet színével semmi köze.

Hogy pedig ily vérkeveredések tényleg történtek, annak a szkandináv ősrégi mondák az emlékezetét tényleg fentartották, különösen hogy a góth királyok igen gyakran vettek finn uralkodók leányait feleségül, már pedig ha a királyok tették, tette a nép is.

A Lindahl-féle lapp szótár előszavában Ihre János igen szépen fejtegeti, hogy a mai svéd nyelv a többi germán nyelvtől azért különbözik, mert a finn néptörzshöz tartozó nyelvekből meg sem határozható, sok század lefolyta alatt való együttlakás (nem kiszorítás) folytán nem egy kölcsönzést tett, s ezek közül jó eszmét el is sorol; nagyon érdekes, a mit a Svea szóra nézve mond, hogy e név eredetileg a lapp őslakosság neve volt. — Ehhez én csak annyit adok, hogy a svéd nyelv a finn-lapp észjáratot is sokban elsajátította, s ez a nyelvben erősen érezteti magát, a minek példája lehet mindjárt a főnév nominativusa kettős: határozott és határozatlan alakjának külön idommal (a határozott nomin. raggal) való megkülönböztetése, — a mit aztán a francia népbe beolvadt góth népek a francia nyelvbe is átvittek, s így született a francia nyelv egyik főbűszkesége: az article défini, art. indéfini és a

partitif, e nyelv nagy világosságának egyik fő oka. Hogy pedig a dolog így van, annak bizonyítására elég azon valódi tényt fölhoznom, hogy míg a régibb árja nyelvek közül (latin, görög, szláv) ilyesmit egyik sem ismer; ezen, oly lényeges tényező nélkül egyik finn-ugor nyelv sincs el, sőt az ugor nyelvekben a határozott- és határozatlanságnak még érezhetőbbé tételére ezenkívül az átható ige vonzotta főnév tárgyesetéhez, az igének ugyanilyen határozott avagy határozatlan idoma járul, a mit Bonaparte Lucien Lajos igen helyesen nevezett el egyeztetésnek (concordantia). És ezt én oly lényeges ismertető jelnek tartom, hogy a hol a határozott és határozatlan tárgyeset eme külön idommal való megkülönböztetésével találkozunk valamely, bár különben az ural-áltáji nyelvekkel távolról sem rokon nyelvben: bizton felvehetőnek tartom, hogy az illető nyelvet beszélő népnek ősidőkben ily vérkeveredésen kellett átesni, s egy elenyészett áltáji nép észjárása érvényesíti benne magát. — Nem ártana e fölött Quaterfages urnak is egy kicsit gondolkozni.

Ily vérkeveredés történt Grönlandban, melynek őslakosai eredetileg barna eszkimók voltak, s nyelvek még ma is ragozó nyelv és így valószínű, hogy legalább nyelvekre nézve az áltáji néptörzshöz tartoztak, ma pedig több közöttök a szőke, mint a barna, s ennek az okát újabb vizsgálatok azon, a nép ajkán élő mondákban találták meg, melyek azon tudósítást tartalmazták, hogy midőn ott a normanu vikingek (tengeri rablók) megjelenvén, rablásaikat megkezdték, garázdálkodásaikat a nép megsokallva, összebeszéltek, az alkalmas időpontot kiszemelték s a férfiakat mind leölték, a nőket és gyermekeket pedig meghagyták, ezek az őslakosságba beolvadtak, s a mai grönlandiak ezeknek a származékai, innen a szőke színök s kék szemek. — Hány ilyen eset fordulhatott elő ősidőkben, de történelmi időkben is. Így keletkezett a római nép, így már a keresztyén korszakban valamennyi román nép, a germán népek közül az angol, szláv népek közül a dunai bolgárság, így olvadtak be a húnok és avarok maradványai a szláv, germán és olasz elembe, így támadott a rengeteg orosz birodalom az áltáji népeknek az orosz elem általi erőszakos beolvasztatása következtében.

Ha tehát a germán faj szőke, annak az oka az őslakosokkal való vérkeveredésben keresendő. Ezek az őslakosok nemcsak lehettek, sőt az eddigi buvárlatokból bizonyosnak látszik, hogy alacsony természetű s brachicephal koponyájú emberek voltak, ámbar a congressus egyik derék tagja, Koperniczky buvárlatai szerint a lengyel kurgánokban és ős temetkező helyeken talált koponyák tulnyomó nagy része dolichocephal s ugyanez az eset az aggteleki barlangban találtaknál is, melyeknek egy része az egyik, másik része a másik koponyalakhoz tartozik; a mi a hajzatot és bőrzetét illeti: a mérsékelt égöv a mellett szól, hogy ez világos színű, vagyis szőke volt, ugyanis mint fentebb is mondtam, a termet és koponya az arczzsin- és hajzattal semmi összefüggésben nincsenek, mint a mint erre Virchow tanár ur maga is reá jöhetett volna. Ugyanis ugyanő 1874-ik évben a finn nép között arcz-szin és koponyatani vizsgálatok tétele végett időzván, azon különös és épen nem várt eredményre jutott, hogy egész Finnországban nem talált az ottani lakosok között egyetlen egy barna embert sem, s midőn fejer hollókép mégis fedezett fel egy barna leánykát, küldt, hogy ott bizony cigányok jártak s ez a dolog magyarázata. Alacsony termetűeknek és brachicephaloknak igen is találta őket, de nem ám barnáknak. De halljuk őt magát, a mint ez utazás eredményeül a berlini anthropologiai társaság (Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte) 1874-ik évi október hó 17-iki ülésén értekezve így szól:

»A mi különösen a finnek bőrszínét illeti, megfigyeléseim alapján állithatom, hogy barna finn embert nem találtunk egyetlen sem. Barnás szemű is oly kevés volt, hogy jegyzeteimbe mindössze is egy néhányat vehettem fel, sőt még ezeket sem lehet határozottan barnáknak állítani. Egyébiránt a kék szín minden változata észlelhető: igen gyakran halvány viz színű, majd világos kék, egész a sötét buzavirágszín kékig. Igen gyakori a szürke szín is. Mindazáltal a merre csak jártunk, mind kelet-, mind nyugot felé, leginkább kék szemeket és általában fehér arczbőrt láttunk. — — — — —

A mi a lappokat illeti, tudva van még régibb időkből,

hogy ezeknek általában mind a hajok, mind a szemek barnák, mindazáltal megbízható saját szemmel látott emberek előadásából azon biztosítást nyerém, hogy közöttök is észlelhetni akárhány szőke haj- és bőruket. De hát ez önesínálta kérdés. Mindenesetre nagyobb fontosságú ránk nézve most már azon tudat, hogy a finnek szőkek és így nem számíthatni őket Német-, Francia- és Olaszország barna képűeknek vélt alacsony fejű (brachicephal) ősemberéhez (minek számította tehát még is azokhoz a budapesti embertani congressuson!!!) Vannak tehát szőke színű alacsony fejűek is; ugyanis Finnország valamennyi finn nép felekezései alacsony fejűségéről nem lehet kétség.«

Érdekes az is a mint Virchow ur egy szuomi (finn) rab asszonyról nyilatkozik:

„E vidéken (Bottniában) nem vala alkalmunk sok embert találni, hanem a lappföldi parti fegyházban, melynek legtöbb fegyencze gyermekvesztésért volt letartóztatva, még is találtunk néhány kainai lányt. Egyikök, egy Oulu-megyeyi 24 éves leány, Európa bármely országában is ingerlő példánynak volna tekinthető.“ (Tehát még sem lehet oly vézna, satnya (chetiv) testalkatu az a szuomi nép mint a milyenek ugyan csak Virchow ur utóbb a budapesti embertani ő archaologiai congressuson hirdeti vala.) Igazságot kell szolgáltatnom részrehajlatlan jóakarátának s igazságérzetének a részben is, hogy a szuomi nép „bámulatosan magas fokra hágott műveltségéről“ is mindjárt jelentése kezdetén elismeréssel nyilatkozik, a mi e népnek Momsen ur által igazságtalanul kétségbe vont képességének a művelődésre nagy becsű bizonyítványául méltán vehető.

A magyar nyelvben az „elfajulás“ szón kívül eddig nem tudtam semmi olyast fölfedezni, a mi tárgyamra tartoznék, maga az „elfajulás“ szó pedig olyan, melynek teljesen megfelelője minden nyelvben feltalálhatik, a mi elég világosan mutatja, hogy az ilyen „elfajulásnak,“ mint ezt a történelem is tanítja, világszerte igen gyakorinak kellett lenni, bármint igyekeztek is azt a régi ősnépek az önfentartás ösztönénél fogva meg akadályozni. Azt azonban fölemlithetem, hogy míg a »szőke« szó eredeti, a »barna« nem az, hanem a szláv

»barnnyval azonagy. Én ezt így magyarázom, hogy eredetileg az egész magyar nép barna volt, s a szinkülönböztető szó ki-gondolásának szüksége nem forgott fenn, a »szöke« szóra pedig részint már idegen (habár rokon) világos színűek, részint utóbb midőn vérkeveredések történtek, az így támadott különbség szolgáltatott okot, s most már szükség volt a »barna« színt is szóval különböztetni meg s így kölcsönöztetett a »barna« szó a szláv nyelvből.

Finnül a »szökét« »valkea-verinen«-nek vagy is »fejér vérenek« mondják. Hogy e szó keletkezésére valamely ősidőkben történt, ma már ismeretlen vérvégülésnek kellett okot szolgáltatni, nyilván mutatja egy a lapp népnél élő elbeszélő költemény, melynek címe: »Päivan Parne« magyarul »A Napfiuk« E költeményben miután a »Napfia« megkérte és meg is kapta az Oriás egyetlen leányát s a menyasszony tömördek kincséből álló hozományát hajóra rakva az új pár kedvező széllel elutazik; a leány fitestvérei, kik az eljegyzéstől kezdve egész az utrakelésig folyvást távol voltak, — most haza érkeznek, a Napfiu vakmerőségén dühbe jönnek, s utána indulnak, varázslással rettenetes szélvést támasztanak, de a menyasszony a jámbor és tiszta életű nők rendes varázseszközével (a szüzességi csinbókok feloldásával) a szélvést lecsillapítja, s testvérei nem érik utól őket s szerencsésen haza érnek »véröket össze vegyítik« s gyermekeket nemzének, a kik olyanok mint a mostani emberek.

E költeményben midőn a Napfia megkéri a leányt, ez eleinte hallani sem akar róla, de a Napfiának valóban gyönyörű szerelmi nyilatkozatára megadja magát, hogy mint férj és nő összekeljenek »véröket össze vegyítsék« s gyermekeket nemzzenek. — A »vérvégítés« és szüzességi csinbókra vonatkozólag Düben nevű író ezen magyarázatot adja: »Sanguis in coitu primo effusus lavando colligitur in linteolo et adser-vatur; nodi tres in linteolo facti »nodi virginitatis« appellan-tur et de his in poëmate loquitur.« Ez eszköz igénybevételével a nő mindaddig míg tisztán élt, minden szükségében, a szerint a mint egy egy csinbókot feloldott és az idegenek meny-nyei atyját »Jubmel veres almen ačee« segítségül hívta, hat-ványozott foku segítséget nyerhetett. Hogy itt a Napfia »szö-

ke embert« jelent, kitűnik onnan, hogy a szökeszínűségnek a »Napfiával« való jelzése az ó-germán hőskölteményekben is megszokott dolog.

Az őskori népek barna hajzatára és bőr színére vonatkozó hozzávetés tehát semmit sem ér, s alaptalanságának maga Virchow tanár úr szolgáltatta legesattanosabb bizonyítékát a finnekéül tett tapasztalataival, melyekről azonban ez uttal mélyen hallgatott. Sokkal jobban tennék tehát az őskori archaéologok, ha vizsgálataiknak más irányt adva, inkább annak a megfigyelését tűznék főladatokul: minő átalakulásokon megy át a barna és szöke emberektől származott 1. 2. 3. 4. nemzedék, s mintegy hány nemzedék kell arra, hogy teljes átalakulás jöjjön létre, továbbá annak megállapítására: ugyanazon eset forog-e fenn itt is, mint a fekete és feje avagy réz színű faj vérkeveredésénél, egyaránt távol állanak-e egymástól vagy sem? s különösen, hogyan változott át az eredetileg czigányo-td indogermán faj egy része földrésziünkön szökévé.

Még régebben feltűnt nékem két kifejezés, mely mind a magyarban, mind a finnben egyaránt megvan, de a szó eredetének történelme ma már nem mondható eléggé világosnak s a mult anthrop. és archaéologiai nemzetközi congressuson mindkettő szóba hozatott. Egyike ezeknek a székelységnél még maig fennlévő »lófő« finnül »hevonpää« melyről azon különben kitűnő tudós Schaffhausen úr, kiről fentebb emlékezém, nyilván valamely roszakaratu ámitás következtében azon véleményre koczkaztatá, hogy miután az Olaszországban a XIV. században Etele emlékezetére vert érmeken a nagy hun király hátranyomuló homlokkal és kecske szarvakkal s szakállal ábrázoltatik, a mint ezt a bécsi császári éremtárban szemlélhetni; nem lehetetlen, hogy mint ő itt Budapesten hallotta, hogy e nevezet, melylyel a székelyeket állítólag a szászok nevezik, a magokat a hunok utódainak tartó székelyek fejbéli alkotására vonatkozik. A tisztelt tudós archaéolog urat nyilván jégre vezették. Nálunk ugyanis a gyermek is tudja, hogy így nem a szászok gunyolják a székelységet, hanem magok hívják így magokat és időktől fogva, s méltán büszke arra minden székelly, a kit az isteni gondviselés e nagy tisztességben születni engedett, mert hisz ez a székelységnél nemességét je-

lent s ugyanaz, a mi a német »Ritter« a melyet ha ma »lovagnak« mondunk, csak azért van, mert a forradalom előtti nyelvészet, nem tudta fölfedezni a német fogalomnak megfelelő ősrégi kifejezést. Ez az okoskodás különben egészen olyan, mintha valakinek eszébe jutna az egykori francia »front de beufe« lovagokat azzal gyanúsítani, hogy azért ne vezettek így, mert koponyájok az ökörfökre feltűnő módon emlékeztetett. Egyébiránt a svédeknek is volt Oxenstiernájok, — a finneknek pedig nemcsak »hevonpää« (lőfő), hanem azonkívül »herkápää« (ökörfő) nemességök is, a miből én az éjszakra mutató észjárat folytán azt következtetem, hogy a magyarországi tekintélyes Kapdebo nemcsalád is eredetileg »ökörfő« volt, s az oláh elem bámulatra méltó olvasztó ereje folytán változtatta a nevét oláhra, hogy utóbb mint a magyar nemzet méltó tagja ismét visszatérjen az őszanya nemzet kebelébe, s mint-hogy ezuttal az Etele érmein látható »két szarv« is szóba hozatott, hadd álljon itt egy nézet, a mely habár csak is nézetnek s nem egyébnek kíván tartatni, minden esetre érdemes a megfigyelésre.

Aspelin fent említettem utazási jelentésében egy orosz, és két tatár íróról emlékezik, a kik a XVI-dik században éltek. Ezen írók egyike Šeref Eddin Jelabuga városának Timur általi elpusztításáról szólva a vár és város alapítását Macedoni Nagy Sándornak tulajdonítva, őt keleti képleteséggel »Sul-Karnein-nek (két szarvunak) mondja. Juttassuk most eszünkbe, hogy a régi zsidók Mózesst szintén két szarvunak képzelik vala, hogy a keleti írók Macedoni Nagy Sándort szintén ilyennek tudják, s világos lesz előttünk, hogy Etele két szarva sem jelenthetett egyebet, mint a hatalom s nagyság képét s így ment át az eszme hagyományyszerűleg eredetileg maguktól a hunnoktól származva, de már érmei veretésekor félre értve azokhoz, a kik a középkorban emlékeztére az érmet verették s így tekintve a dolgot a két szarvu Etele se többet se kevesebbet nem jelent, mint a mi valóban volt »a nagy Etele király.«

Eteléről szólva nem tehetem, hogy meg ne említsek egy őreá vonatkozó szerfölött nevezetes adatot, mely Kézainál található. Ugyanis Kézai mondja a munkájában, hogy az Etele

hadi jelvényén a »turul« volt látható. — A »turul« helyesben »turuj« tisztán vogul szó és saskeselyüt jelent. A mi a szóvégi l-et illeti, erre nézve elég amennyit említeni, hogy a »jüger falkot« meg »leger falknak« írja; a »turul« tehát »turuj« helyett egyszerűen a dunántuli kiejtésnek rovandó fel. De-hogyan maradhatott fenn a tisztán vogul szó a magyarban? csak úgy, hogy a hadi jelvényeket az Etele nyelvén »turuj«-oknak hívják vala, ezen elnevezést a táborában harczolt valamennyi nép jól ismerte, s regis ad exemplum használta is, így maradt aztán fenn a vogul szó a magyar népnél és élt még a vitézi énekekben akkor is, mikor az már csak is mint traditio tartotta fenn magát a hegedősök énekeiben. Etelenek a nemzetisége e szerint a vogul volt.

A másik egy, a nép ajkán országszerte élő kifejezés: »kutya fejű tatárok.« A magyar nép e kifejezést a tatárjárással és azoknak emberi érzést nem ismerő ádáz kegyetlenségével tartja összefüggésben lévőnek; s én magam is azon nézetben voltam egész addig, míg finn írók műveiből nem láttam, hogy ugyane kifejezés »koiran kuonoiset tatarit« a finneknél is megvan és így át nem láttam, hogy mint oly sok más, e kifejezésbeli egyezés sem lehet a véletlen műve, hanem ismerték már őseink éjszakon az őshazában is s a dolognak úgy kellett lenni, hogy kétféle tatárnépet ismertek; a közönséges tatárokat, a kikkel az ősi hazában (Bascardiában) vegyesen együttéltek s naponkinti érintkezésben állottak, — és egy másikat, melynek nyelvezete jobban hasoalított a tatárhoz, mint a magyarhoz, s fejezete is lényegesen más volt, mint akár a magyar akár a közönséges tatáré, s a kikkel barátságos viszonyban is aligha élhettek, már csak az elnevezés bizonyosságánál fogva is. Kellemesen voltam tehát meglepetve, midőn európai hírű kitűnő tudósunk Lenhossék tanár urnak, a congressus tagjainak általános elismerésében részesült értekezésében (Description d' un crâne macrocéphale déformé et d' un crâne de l' époque barbare en Hongrie. Comte rendue de la VIII-ème Session du Congrès internat. d' Anthr. et d' Archeologie préhistoriques VII-ème Séance) ugyan-e nézetet kellőleg kifejtve s egy nagyfontosságú őstörténelmi tény: a mongol fajnál divatban volt kaponya-torzítás által indokolva láttam, mert

most már világos lett előttem, miért nevezték pogány őseink és finn rokonaink is a mongolokat »kutyafejű tatároknak.«

Az őshazából hozott s így őstörténelmi szónak vehetjük még a »kurgán« szót, melylyel nevezi a magyar nép Szabolcs megyében a kunhalmokat, mint ezt Hampel József m. n. múzeumi régiség osztálybeli őr constatálta. Ennézetem bizonyságául szolgál azon körülmény, hogy az orosz birodalomban ezer meg ezer számra találtató történelem előtti korból való ily temetkező helyek, általánosan szintén e név alatt ismeretesek, holott mint ezt boldogult Šupala Ferencz tisztviselő társamtól értém, — a szláv nyelvészek a »kurgán« szót szlávnak teljességgel nem tudják tartani.

Van ezenkívül még néhány oly kifejezés, a mely értelemmel csupán a magyarban bír s bármely más európai nyelvben egyaránt ismeretlen is, értelmetlen is s különlegességénél fogva szintén éjszakra utal s alkalmas őseinknek pogánykori vallási nézete, temetkezése foglalkozása, éllelme keresése módjára világot vetni.

Ezeket részben »Észjárati találkozások a magyar és finn nyelvben« cz. értekezésemben tárgyaltam (L. Nyelvtudományi Közlemények VI. köt. I. füzet 1867) az ott elszámoltakhoz ezuttal a következőket adom, melyek szintén csak nemzetünk őstörténelmében találhatják megfajlásukat.

Ilyen mindjárt a mi nem régen tűnt fel s utóbb Hunfaly Pál is mint ilyent említett fel »Magyarország ethnographiája« cz. művében, hogy e közmondás: »se hire se hamva« az ősrégi pogány temetkezésmódra vonatkozik s olyan szegényebb sorsu emberről mondhatták, a ki nyomoru sorsra jutván, a fényes temetkezés kellékiben u. m. az elhunyt testének legbecsesb házi eszközeivel és fegyvereivel máglyán való elégetése, halotti tor, holta után az énekesek által énekben való dicsőítés, végre a költséges sirhalom, nem részesült, a mint-hogy az éjszakon lelásott kurgánokban csakugyan gyakran találunk együtt ugyan egy kurgánban égetett és égetetlen holt testek vázait, mint ezt Aspelinnek finn-ugor nemzeti szellemben írott s így bennünket (mert itt szigoruan őseinkről van szó) igen közelről érdeklő kitünő műveből látom.

Egészen ilyen a következő, melyet igen ügyes és életre

való emberekről szokott a magyar nép mondani: »megél az a jég hátán is« e közmondás az éjszakai népek emberemlékezetet haladó és így az ős korba felnyúló azon kenyérkereset módjában találja magyarázatát, hogy a tél beálltát megelőzőleg, kivált a szegényebb köznép, tömegesen fölkerelkedik, hajóra ül s a jeges tengerhez vonul az ilyenkor leginkább nyereséges halászat üzése végett, még pedig nemcsak a finn-ugor, hanem a skandináv népek is. Ez életmód egész az 1809-ik évig közös volt, úgy hogy egyedül a qui prior tempore, potior jure volt az irányadó. Ezen évben azonban megtörtént a nemzetközi osztály a svéd, norvég, dán és finn nemzetek között, a mi közben azonban a finnség, mely csak épen akkor csatlakozott a fridrichshammi béke következtében az orosz birodalomhoz, képviselő nélkül levén, igen megkárosodott. Ugyanis épen azon gazdag zsákmányhozó partok, a hol ők szoktak volt állandóan halászni, a norvégoknak jutott osztályképen, nekik pedig a legsilányabb partok jutottak. De a finn a mily életre való nép, megél a jég hátán is, — s úgy segített magán, hogy elszegődtek a norvég parttulajdonosokhoz a zsákmány 3-dáért bérbe feles halászoknak, s ügyességökkel, szivós kitartásukkal s takarékoságukkal s a mi még ennél nagyobb mértékben becsülni való, vallásukhoz és nemzetiségükhöz való törhetlen ragaszkodásukkal, annyira boldogultak, hogy a parti állandó lakosság jóval számosb és legvagyonosb részét ma már ők képezik a norvég kormány erőlyes ellenzése ellenére, — mely rosz szemmel nézi saját földjén a más nemzetiségű, bár különben hangyaszorgalmu hasznos idegen elemet s különösen a finn nyelvű papok állandó és makacs megtagadása által igyekszik őket a norvég népbe beolvasztani. Hogy a jeges tenger partjain való halászatot az e népeknél még közelebb találó valamennyi finn-ugor népek egész éven át gyakorolták, azt tán mondanom is fölösleges, s ime ez életmódra vonatkozik a ma már értelmét vesztett magyar kifejezés »megél az a jég hátán is« t. i. a jeges tengeren. Nevezetes az is, hogy a közéletben oly gyakorlati »tag und nacht,« »sommer und winter« a magyarban »éjjel nappal,« és télen nyáron«-val adatik vissza, kétségbevonhatatlan bizonyítékául annak, hogy volt idő, midőn nemzetünk oly vidékeken lakott,

hol több volt az »éj« mint a »nappal« több a »tél« mint a »nyár« vagyis éjszakon.

Szintén az éjszaki ősi nomád életmódból magyarázható ki a következő szólásmód is, melyet oly emberről szoktak mondani, a ki éjjel hortyogva alszik, a mi kivált testes embereknél gyakori dolog, hogy »húzza a bőrt a fagyon«, ugyanis e szólásmód megvan a lappoknál is s egészen úgy szokták használni, mint minálunk. A magyarság ugyan e szólásmódot mostani hazájában is kigondolhatta — de azon körülmény, hogy a fagyos éjszakon a fagy gyakoribb volt mint mi hazánkban, s a hasonlatosság megfigyelésére hasonlíthatatlanul bővebb alkalma lehetett népünknek, de meg a mindkét népnél ugyanegy fogalomra egészen egyező kifejezés ez iránt minden kétséget alkalmas elenyészteni, ime ez is ősi kifejezés. Még gyermekkoromban hallám e sajátságos szólamot »ellökte a kanalat« tréfásan szokták mondani, midőn valaki meghal, — s ime ugyane kifejezés a lappoknál szóról szóra megvan egészen úgy mint a magyarban, a nélkül, hogy ottan azon trivialis értelme volna, mint ma már nálunk. Ugyanis az egyaránt lángbuzgalmu, mint kitünő tudományu finn tudós Donner O. akadémiánknak is tagja, a lapp nép szellemi maradványait összegyűjtván, annak egyik nagy régiségre mutató ó-balladájában e kifejezést is megtaláltam: »ku pasteh palkest«, magyarul: midőn majd ellököd a kanalat = midőn meghalsz, mely a teljes egyezésnél fogva szintén éjszakra utal. Lásd: Donner O. Lieder der Lappen. Helsingfors, 1876. Piissa Pašša fia 144 vers.

A testgyakorlat minden őskori népnél egyaránt nagyon ki volt fejlődve, így tapasztaljuk ezt nemcsak a rómaiak és görögöknél, hanem a skandináv german népeknél is; a mit a Névtelen jegyző őseinkről ír, hogy a nagy áldomásoknál ily versenyeket tartottak, sem nem képzelgés, sem nagyítás, a fegyvertáncz melyben a testgyakorlat nagyban szerepelt, nemcsak Mátyás király idejében divott, mint ezt Kinizsíról tudjuk, hogy a kenyérmezei ütközet után maga is nagyban járta; hanem még a XVII-ik században is fenn volt, mint erre: »A finn költészet, tekintettel a magyar ősköltészetre« című értekezésemben rámutattam, a most idéztem lapp balladában ugyanennek talá-

lunk nyomaira, a hol is, az óriás a Napfiával erőkisértés végett »ujjat huzásra« határozza el magát. (83—89. v.)

Hogy a testgyakorlat eme neme a magyar ifjúságnál országszerte nagyban divatozott, azt mindenki tudhatja, de hogy a szólam »ujjat húzni valakivel«, — mely ma daczolást, erőyes ellenkezést jelent, eredetét tekintve egész az őskorba nyúlik föl, — azt e költeményből legjobban láthatjuk.

Még a 60-as években olvastam volt egyik havi folyóiratban egy versezetben e dunántúli sajátságos kifejezést »csontveder«, avagy »csontcseber«, mely szóhoz a versezet szerzője nem mulasztá el csillagjegy alatt magyarázat-képen oda tenni, »hogy így nevezi a nép a husától és velejétől megfosztott s eldobott tehén- vagy juhfürt. »Mint-hogy akkor a kifejezés fontossága előttem nem tűnt föl, elmulasztám az illető folyóirat számát magamnak följegyezni, azóta pedig minden keresésemmel s utánna járásommal sem sikerült fölfedezni. E kifejezés meg az orosz-karjalai finnekél van meg, mint ezt a »Kanteletár« című finn költészetgyűjteményből látom, melynek ez a »Marjatta szüz« (Neitsy Marjatta) című darabjában fordul elő. Az illető hely a következő:

Rat Ruotosz berzenkedve
Tele táltól rá fürmede:
»Akkor hiszem, hogy ez való
Hítvány esked hinni való,
Ha majd bög ott amaz ökör,
Csontveder fölkél a földről,
Melynek földön csörg a csontja
Hüsa le van éve róla,
Elhasználák az irháját,
Cizma talpul a télen át.«

(Ez a versezet a Krisztus születését adja elő, pogány felfogással átalakítva, itt Tahvannusz (István) a Herodes lovásza hírül viszi az épen asztalnál ülő Herodesnek az Úr születését, ezt Herodes nem akarja elhinni s a fentebbi hely erre vonatkozik.) A honnan világos, hogy ez is történelem előtti őskorból való kifejezés; szintén ilyen ugyan e versezet egy másik helyében eme másik is, melyet én eredetileg »hol-

lók étke» kifejezéssel adék vissza, míg a Nyelvőrben meg nem találtam a finnel szórul szóra egyező dunántúli ősmagyar kifejezést: *hóllófalat*, a mint szokták a kocsisok és lóval bánó emberek szidni az enni vagy inni nem akaró avagy egyébkint rakoncátlanokodó lovakat.

Egy igen öreg somogy megyei uri embertől hallám, hogy fiatal korában még szokás volt Somogyban források- és kutaknál a kút kávjára utasok s arra menők számára tölgy avagy más fa gyürkéjéből alakított ivóedényeket tenni s ezt »kaponyának« hívták. Miután az anthropologiai archaeologiai vizsgálatokból bizonyos, hogy történelemelőtti időkben, sőt még azután is, különösen éjszokon, igen megszokott dolog volt elejtett ellenségének kaponyáját ivó edénynek használni: eme ma már értelmét veszített kifejezés is az őskorból látszik származni s bizvást föltehetjük, hogy a most említett vad szokásnak őrizi az emlékezetét.

Igy az »agár« szó a vogul nyelvben általában »ebet« jelent, nálunk pedig a mai magyar nyelvben csak is a vadász ebeknek egyik fajtát. A szónak tehát őskori és mai jelentése között szintén olyan viszony van, mint fentebb a »vas«-ról és »kard«-ról szintén ily értelem- változást mutat vala ki.

A mai »bánya« szó általában az érczenek nyerése végett ásott aknákat jelenti, de régenten s kivált őskorban a dolog nem így volt, — hanem a »bánya« szó egyszerűen »gőzfürdőt« jelentett, miután a gőzfürdőknek egész a mohácsi vészig fennállott divata megszűnt; a szó ezen értelmét némileg az ásvány-fürdőkre nézve tartotta fenn, ugyanis Erdélyben és a szomszéd megyékben jó melegen befűtött szobákra a magyar nép e kifejezést használja: »olyan meleg mint a banya,« — egy dunántúli fiatal embertől hallám legújában, hogy a dunántúli vidékeken is hallhatni e kifejezést »banya kemence« a mi meglehet, hogy szintén nem bányáknak való kemenczét jelent, hanem a régi gőzfürdők = bányák kemenczéjéről maradt még fenn a kályhák bizonyos fajtája (bubos kályhák) elnevezéséül. Hogy a dolognak eredetileg így kellett lenni, eléggé világos a Reguly gyűjtötte s a Nyelvtudom. közlemények XIII. kötet I. füzetében Budenz közlötté mordva

példatár következő helyéből: *t,asa ban'a latsa lembä*: itt oly meleg van, mint a bányában, vagyis gőzfürdőben, mely ott még folyvást divatban van. Az értelemváltozás tehát itt is egészen olyan mint a fentebbiekben. Ugyancsak a gőzfürdők őskorbéli divatában találja magyarázatát e kifejezés is: »valakinek befűteni,« ma ezt az értelem elváltozásával oly emberről szokták esufondárosan mondani, a ki valami megtorláson ment keresztül, s a kit e közben megcsufoltak, de régenten a dolog nem így volt. Ugyanis az éjszaki népek ősidőkben vendégségeiket a gőzfürdőkben szokták tartani, s ha valakit meg akartak tisztelni, meghívák vendégül és tiszteletére a gőzfürdőt külön fűtötték be, s azt szokták mondani, hogy »befűtöttek neki« (Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande etc. XX. Band 306 l.) Galeottiból tudjuk, hogy ez még Mátyás király idejében főurainknál egészen így volt. Hogy e szokással sokszor vissza is élhettek, s a semmi rosszat nem gyanító vendéget megcsufolhatták, azt mindenki természetesnek fogja találni. Az ilyenekről mondhatták azután, hogy: »annak ugyan befűtöttek, szépen megtisztelték« stb. Midőn pedig e szokás kiment a divatból, az eredeti értelem is kihalt s ma már csak is, mint gúnyolódó szólam él még a magyar népnél.

Országszerte ismeretes e kifejezés: »adósságát vagy tartozását lefaragni«, mindenki tudja, hogy ez annyit tesz, mint törleszteni, de a kifejezés eredetére ma már alig gondol valaki. A kifejezés a rovás-pálczák használata folytán keletkezett s a magyar népnél csak még nem oly régen, sőt részben még ma is, minden üzletben czek pótolta a szerződéseket s képezték a legmegdönthetlenebb bizonyítékokat, mert a két szerződő fél mindkettejének egyenlő rovása levén s a lefaragás mindkét rovás-pálczán egyidejűleg egyenlően történvén, a hamisítás ugyszólván lehetetlen volt. Még kevésbé gondol valaki arra, hogy ez őskori műveltségünk egyik legrégebb bizonyítéka. Ugyanis ily rovás pálczákra rótták az altáji népek pogánykorban a magok holdéveiket, — ugyanily rovás-pálczákat használtak a székelyek írásra is. S valóban a székely-írásjegyek valódiságának épen az képezi legjobb bizonyítékát, hogy oly rovás-pálczákra írást, a milyeneknek divatát

úgy szólván valamennyi finn és ugor népnél a kalendariomoknak egészen saját, de ott mindenki által ismert jegyekkel való készítésére föltaláljuk.

E népek régi műveltségének az oroszok általi kiirtása után ma már kérdés tárgya archaeologoknál, használtattak-e ezek írásra is s általában voltak-e sajátképeni írásjegyeik? E kérdésre az ígent egyenesen a székely rovás pálczákkal, és fenmaradott írásjegyekkel lehet megadni, mert ezek az előadottakkal oly szorosan egybetartoznak, hogy az áltáji népeknél ősidőktől óta divó rováspálcza-kalendariomok, és a szintén ilyen székelyírás, egymást kölcsönösen képesek megvilágosítani.

Őskori műveltségünk nevezetes két szava még: »szász« és »kalmár«, mely szavakkal nevezik vala őseink az őshazában a finn-ugor népekkel folytatott kereskedés nyugoti képviselőit: az éjszak-némethoni kereskedőket, egészen úgy mint nevezi a magyar nép ezeket manap: örménynek, görögnek, zsidónak. Ezen adatot a Szuomi irodalmi társaság évkönyve, a »Suomi« című folyóirat 1860-diki folyamában olvasható Lindström János Adolf: Kumo socken uti historiskt hänseende (A kumói kerület történelmi tekintetben) című értekezéséből merítvén, legezélszerűbbnek látom magát a szerzőt szólaltatni meg: »Hogy a kumói öbölben a hajdani korban nagy kereskedést űztek, azt több más módon is be lehet bizonyítani. Ylistaro községben (by) még a XVI-ik században is volt egy *Kalmari* nevű szoros. Az pedig általánosan ismeretes dolog, hogy Smålandban egy város *Kalmár* nevet visel. 1020-ban emliti Saxo a Kalmárorrot (földnyelv) s száz évvel azután kapja a kereskedő város a nevét. Messenius azt állítja, hogy a város még az öreg Ane uralkodása alatt meg volt már és a nyolczadik században neveztetett el *oppidumnak*; annyi bizonyos, hogy nagyon régi.« Ennek bizonyosságául idézi aztán csillagjegy alatt Sillen nevű író I. része 87. lapján találtató emereánk nézve szerfölött érdekes helyet »A magyarban »kalmár« kereskedőt jelent.« Azután így folytatja: »A hol a kalmáriak kereskedést űztek, mindenütt hátrahagyták emlékezetöket. Blekingben egy hely maig is *Kalmár*nak hívatik. Svédországban Målar mellett szintén van egy *Kalmare* a maga kalmár-

dombjával, és így valószínű, hogy a kalmári kereskedők Kumót is fölkeresték s úgy hagyták magok után a »Kalmár« nevet.«

Ézután így folytatja: »Éjszakknémetség lakosai, — úgymond egyik író—régenten közös névvel »Szászoknak« nevezettek. Hogy a finnekkel ezek kezdtek legelőször külkereskedést folytatni, nemcsak valószínűséggel lehet abból következtetni, hogy a finnek ugyanazon szót használják a kereskedőre és német népre (szász), hanem bizonyossággal is azon tudvalevő dologból, hogy még a svédek itt letelepedténél jóval későbbi időkben is még az egész külkereskedés mind Svédországban, mind valamennyi éjszaktáji tartományokban a szászok (németek) kezében volt. Vadon vidékeken a legelső kalauzok a folyóvizek, és bizonyára a hatalmas Hanza szövetség, melynek fővárosa Lübeck volt, nem mulasztá el minden nagyobb folyóvíz torkolatánál, minden mélyebben fekvő öböl belsejébe déli Finnországban és déli Svédországban német rajokat eresztetni ki, melyeknek hivatásuk volt az ipar és egy délibb éghajlat terményeit északi kereskedelmi cikkekkel cserélni ki, s ezeket aztán Németországba szállítani.« Én magam azt hiszem, hogy a német telepedések Finnországban sokkal régiebb időkben valók, mint a Hanza szövetség, s ezt részben onnan következtetem, hogy már a IV-ik században Kr. u. van emlékezet szászokról Thuléban (Skandinavia). Kuolajärvi és Sodankylä lappmarkok között egy köszikla végcsücsánál 150 angolszász és német pénzt találtak 800 és 1272 évekről. 1820-ban pedig Abóhoz közel 30 db. angolszász pénzt találtak a 800-ik évből *Alfréd rex* fölirattal. Kaján finn történetíró a maga finntörténelme 190. lapján azt mondja, hogy Finnországban arab, görög, angol és szász pénzeket találtak, melyek közül több darab sokkal régiebb volt mint a keresztyénség Finnországban. Hogy a németek a kumói öbölben hajóikkal vitorlázgattak, láthatni onnan is, hogy Björneborg városa mellett az öbölben egy nagy köszikla található, melynek Saksankivi = (Szászszikla) a neve, a hol szokták volt valamikor a kereskedők portékáikat kirakni. Ulfsby kerületben pedig egy kis sziget Saksankorva (Szásztorkolat) nevet visel.«

Eddig Lindström.

A magyar akad. nagy szótár a »Kalmár« szót nem annyira származtatja mint inkább a német »Krämer« és a finn »Kalu« (kelme, portéka) szókkal veti egybe. De nem helyesen; ugyanis midőn a magyar nyelv valamely idegen szót vesz át, a szavak magas és mély hanguságát mindig érintetlenül hagyja, a mély hangú »Kalmár« szó tehát a »Krämerből« nem származhatott. Hogy a finn »kalu«-val volna összefüggésben, szintén nem valószínű, mert ha a dolog így volna, ez a finneknek, a kik a »Kalmár« szót csak oly jól ismerik, mint jómagunk, nem kerülte volna ki figyelmét, de ilyesmi még eddig nem jutott eszébe se Lindström-nek, a ki művében mindkét szót elég gyakran használja, — se másnak. A dolog úgy áll, hogy mint fentebb látók, de különben is általánosan ismert tény: ősidőkben éjszaka a kereskedést az éjszaka-németek, (nem a skandinávok) üzik vala »szász« néven voltak általánosan ismereteseek, de ezenkívül valamely előttünk ma már ismeretlen oknál fogva *Kalmároknak* is neveztek, mind ők magok, mind különösen azon helyek, a hol portékákat kirakosgatták s gyarmatokat alapítottak. Ily helységnevek mind Finn- mind Svédországban számosan találhatók, s Dánországnak is van ily nevű városa. Látók azt, is hogy Finnországban Kalmár városa még a VIII-ik századot megelőzőleg megvolt már, de az Éjszaka-német kereskedők »Kalmár« nevének még ennél is régiebbnek kell lenni és így őseinknek okvetetlen ismerni kellett azt, ugyanis az éjszaka-német kereskedők (Szászok, Kalmárok) nemcsak Finnországban voltak közvetítői a kereskedelemnek, hanem egész éjszaka mind az Uralon inneni, mind az Uralontuli vidékeken; *) ez képezi okát annak is, hogy Árpádházi királyaink mindjárt kezdetben kizárólag éjszakai németeket (szászokat, kalmárokat) telepítettek az országba, hogy legyenek a kik a kereskedésnek lendületet adjanak, holott a déli németeket sokkal közelebb érhatték volna, de ezekre ingyen sem gondoltak

*) Nem tévesztendőek össze a skandináv germán népekkel, melyek nem annyira kereskedésben mint egyszerű hadi vállalatokban találtak kedvöket.

azon egyszerű oknál fogva, mert azokat még az őshazából jól ismerték s tudták, hogy szászok, ügyes kalmárok = kereskedők, ezekről pedig csak annyit tudtak, hogy németek. Ebben találja meg a magyarázatát azon körülmény, hogy mind az erdélyi flandriaiak, mind a szepességi németek szászoknak neveztek őseink által, ellenben a Gizela telepítette Szatmárnémetiek mint nevek mutatja, németeknek ismertettek is, neveztek is, mert Gizela mint bajor hercegnő Szatmárra honfiaiit vagyis déli németeket, bajorokat, telepített; de már a szomszéd Beregszász neve a mellett szól, hogy ezek éjszaka-németek = szászok voltak, a honnan világos, hogy őseink az őshazában az éjszaka-németeket egészen úgy mint a finnek nem *német*, hanem »szász« és »kalmár« néven ismerték s következőleg mindkét elnevezés még nemzetünk őskorából származik.

Alkalomszerűnek találom még e helyütt megemlíteni, hogy őseink a pénz történelmi időkben a tatároktól kölcsönzött szóval »akesá«-nak hívták, a mint találjuk e szót nyelvemlékeinkben oly időkben, mikor őseink mai hazájokban a törökkel semminemű, se barátságos, se ellenséges viszonyban nem lehettek.

Látók imént, hogy őseink az őshazában, hol főleg szücsneműekkel és bányászattal, mint fő-kereset- és iparaggal, de ezenkívül földműveléssel is foglalkoztak vala, az éjszakai németeket, kikkel a keleten kívül leginkább voltak kereskedelmi összeköttetésben, szászoknak, vásárhelyeiket pedig kalmároknak nevezik vala, mely szó később magokat a kereskedőket is jelenti vala; ehhez még csak azt adom, hogy az igen is meglehet, hogy a »Kalmár« szó a német »Krämer«-rel összefüggésben van, de a szó nem alakult a magyarban, hanem készen került a nyelvbe. — Lássuk most már azt is, hogyan neveztek őseink a velök szomszédos rokon és idegen többi népeket.

Az oroszokat a volgai tatár népek szintén »orosz«-nak hívják, föltehetjük tehát a szó teljes egyezésénél fogva, hogy őseink e szót is, mint sok mást, szintén tőlük kölcsönözték, s már az őshazában is élnek vala vele az oroszok elnevezésére. Igaz, hogy a varegok = russok megtelepedése Oroszország-

ban az orosz évkönyvek szerint 862-ik évnél nem régebb és így őseinknek kiköltözködéseig csak 26 év telt el; — de tekintve ezeknek roppant tevékenységét s minden szomszéd néppel való örökös hadjáratait, csakhamar megismertették magokat mindenikkel s ily körülmények közt 26 év nagyon is elég volt, hogy az új hatalmat a hozzá hallgató összes népekkel együtt e néven tanulták légyen őseink is ismerni, akár miképen hívták is őseink az előtt a szláv népeket. Azon körülmény, hogy őseink az itt talált szláv népeket mindjárt kezdetben tótoknak nevezték el, arra enged következtetni, hogy az őshazában, mielőtt az oroszok a mai nevöket a várégok után megkapták, a »stót« névvel nevezik vala őket, erre mutat különösen azon körülmény, hogy nem csak a felvidéki, hanem az alvidéki szlávokat is e néven nevezzük magyarul. (Tótország.)

Mielőtt a várég uralom alatt az oroszok egyetlen nagy nemzetté egyesültek, melybe maga az uralkodó várég (svéd) nemzet is beleolvadt, az orosz évkönyvekből láthatólag különböző nevezetek alatt voltak ismeretesek, u. m. szlovenek, meštyerek, és krivicsek, vinélák stb. Az éjszak germánoknál azonban a legrégebb ősidőktől óta: Vinđr (ó-német) Vined Veonod (angolszász) Winid (ó-fel német) nevezetek alatt voltak ismeretesek (Thomsen Wilhelm: Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen. Halle 1870. 8. r. 183. l.) nyilván ezektől vették át a szót s alakították át saját nyelvök hangtörvényei szerint a finn népek is, melyeknél: Venäläinen (finnül) wenelane (esztül) venelainēnek (vótul) hangzik.

Hogyan hívták őseink a svédeket és dánokat, a kiket szintén jól kellett ismerniök, arra nézve ezuttal határozott feleletet nem adhatunk, az idő azonban ezt is meghozhatja, — addig is álljon itt a következő fejtegetés.

A szuomiak (finnek) a svédeket máig is »ruotsalainen«-nek hívják. — Hogy e szó a »russ« »rossz« szóból lett, nyilván való azon 10 orosz évkönyv egyikéből (a Nikon-féle), melyeket Akiander M. szuomi tudós a szuomi történelem szempontjából kivonatolva a szuomi irodalmi társaság »Suomi« című rendes közlönyének 1848-ik évi folyamában tett volt

közzé, hol is az épen sarcz (egy embertől egy evet és egy hölgyeményét = hermelin) bőr behajtása végett megjelent, de a sarczolandók által a tenger túl felére vissza üzött várégoknak előleges tanácskozás után az uralkodásra lett meghívásáról szólva e hely fordul elő:

»És ezek (nowgorodi szlovenek, meščerek, krivicsek, és csüdök) a tengeren átkelve a tulsó parton tanyázó »várég russ-okhoz menének: Ugyanis ezek így hívják magokat, valamin a többiek *svedeknek*, mások ismét *normánnoknak*, *angoloknak*, ismét mások *góthoknak*, s így hívták aztán meg őket rendet csinálni, más szavakkal: önként meghódoltak nekik.

A szuomi »ruotsalainen« szónak a svédhez való viszonyára s illetőleg történelmére vonatkozólag Thomsen a fent idéztem művében azon véleményt nyilvánítja, hogy a »russ« szó a svédesség egyik ágának lehetett a neve, melyet aztán a szuomiak a magok nyelvébe átvéve az egész svéd népre kiterjesztettek, s mind ez ideig így használják. Ugyanez lehetett az eset magoknál az oroszoknál is ős időkben, mikor még ők magok is fölhevén az uralkodó nép nemzeti nevét »russz«-okká — oroszokká nem lettek, mert mikor a várégokat = svéd oroszokat meghívták, mint látók — nem hívják vala így magokat, hanem csak később, midőn a beolvadás teljes volt, — vagyis ugyanaz ismétlődött itt is, a mi a dunai-bolgároknál, ott is az uralkodó nép neve származott át az egész népre. Innen én azt következtetem, hogy a svédeket őseink is valamely a »russ« szóból lett névvel nevezhették, s ez lehetett maga az »orosz« szó is, és pedig annyival inkább, mert adószedő hadjárataikat még a 862-ik évet előzőleg rég megkezdték és folytatják vala már és így mint igen harcziás népet őseinknek is ismerniök kellett őket.

A volga-bolgárokat őseink a névtelen jegyző tudósítása szerint »bulárok«-nak hívták, ugyan így hívták őket a csinek és mongolok is, a mint ez a Bretschneider közölte csinek és mongol írók tudósításaiból bizonyos. (Notices of the mediaeval Geographie and History of Central and Western Asia, drawn from Chinese and Mongol writings. London, 1876. 88—94. ll.)

Látók fentebb, hogy a szirjenek nemzeti neve a magyar-

ban »arany«-nak hangzott, a mint nevezik vala őseink e fémét, melylyel mind ők, mind a vogulok, mind a mordvák e rokon nép közvetítésével ismerkedtek meg, a mi azonban nem zárja ki azon lehetőséget, hogy magának a nép nemzeti nevének a fémről való megkülönböztetése végett a fémét »arany«-nak, a szirjen népet pedig ettől némileg különböző néven neveztek légyen, a mint történik ez tetteleg a mordva és vogul nyelvekben is.

A mordvákat minden velök szomszédos nép így nevezvén föltehetjük, hogy őseink is így hívták őket. A cseremiszeket azonban marjaiaknak is hívják a szomszéd rokon és idegen népek; de a cseremisze nevezet általánosan; így nevezik vala őket a tatárnépek is, a kikkel őseink leginkább érintkeztek; azért föltehetjük, hogy őseink is leginkább e nevezet alatt ismerik vala őket, de e mellett divhatott a »marjai« nevezet is; erre látszanak mutatni a Kis-Marja, Nagy-Marja, Szent Marja helységnevek, és Szentmarjay nemesi család-név; az utolsók eredetileg Szem-marja és Szem-marjai lehetnek, vagy is olyan összetételek mint az orosz évkönyvekben gyakran szereplő: »gál«, »szem-gál« és »szet-gál« összetett népnevek, s e szerint a »szem-marja« annyi volna mint: »szem-cseremisze«, vagyis egy a »szem« és »marja« népből keletkezett népegység, szint' azonképen a »szet-gál« (Szent Gál) a »szet«- és »gál« nép összeolvadásából támadott másik népegység. Maga a »szécs« szó is »Gál- Szécsben« ily népnév lehet.

E nézet lehetősége sőt valószínűsége mellett szólnak a következő okok: a) a Szentmarjay család nevet eleget hallottam fiatalabb koromban emlegetni, de mindig csak Szem-marjai-nak és soha sem Szent-máriainak ejtetni; b) a »Mária« nevet a magyar nép országszerte így mondja; »Marja«-nak pedig tudomra sehol sem; c) a boldogságos szüzet népünk »Szüz Máriának« hívja, nem pedig »Szent Mária«-nak, a minnek az okát a »Mordva nép hitregészetét« tárgyazó értekezésemben fejtegettem; d) a »Gál« név nyelvünkben annyira megszokott családi név, hogy azt egy, legalább hazánkban alig ismeretes szentnek a nevétől származtatni alig lehet (keresztnevének a Gál név egészen szokatlau), de igen is az orosz évkönyvekben emlegetett »gál« rokon néptől egészen úgy a

mint még maig nagyon szokottak a Besenyei, Búszörményi, Cseh, Czigány, Horvát, Kozár, Kun, Lengyel, Magyar, Német, Oláh, Orosz, Rácz, Szász, Tatár, Török, az illető családoknak nemzeti eredetére mutató vezetéknevek, melyekhez csatlakoznak a tartományok-, megyék-, és városoktól vett nevek, melyekből az azokat viselő családok származnak, mint: Baranyai, Békési, Bihari, Erdélyi, Fogarasi, Gömör, Györy stb. úgy hogy bizvást föltehetjük, hogy ez nem új, hanem a honfoglalást előző időkből származó ősrégi szokás; e) a »gál« név nem csak »Szent Gál« alakban fordul elő helyneveinkben, hanem vannak ezenkívül Eszter Gál, Gál-falva, Gál-ponya, Gál-Szécs, Gál-tó, Ali-gál, Görös-gál, sőt Gálocs, Gálos, Gálos-fa, Gálos-háza, Gálos-Petri, Szent-gálos-kér helység nevek is, már pedig mind az »ocs« »öcs« kicsinyítő-, mind az »os« »ös« »ss«, mind az »od« »öd« »d« képzők, nevekhez szoktak járulni, s oly tájat jelentenek, a hol az alapfogalmat jelentő tárgyra vonatkozó szónak nagy divata, bősége van, p. o. Komlód, Kékőnyesd, Mogyoród stb.

A »vesszek«-ről már fentebb volt szó, a hol a római bányászatról szólva kimutattam, hogy az nem saját, hanem egy a thrák népbe bele olvadt finn-ugor nép-, a »vesszek«-től eltanult iparág volt a rómaiaknál. Thomsen Vilmos a fentebb idéztem művében a »vesszekről« ezt mondja: »Az oroszok őket »csudoknak« hívják, — — — — — ők azonban nyelvöket (az éjszaki csoport) »L'udin kél«-nek és (a délibb csoport) »Vepsan kél«-nek mondják — — — — — s ez volna azon nép, mely Nestornál Becr. Wes név alatt fordul elő. Europacus finn tudós azonban azon nézetet vallja, hogy a wess név egy a veps néptől különböző ugor népnek a neve volt.« Ha a dolog így áll, akkor a besenyők, mint kétségtelenül ugor nép, igen is lehettek a Nestor emlegette vesszek, sőt Érdynek a thrák vesszekre vonatkozó nézete is, hogy ezek legalább eredetileg besenyők voltak, némi támaszt nyerne.

Hogy őseinknek a permieket, a kiknek egyik ágát képezik vala, igen jól kellett ismerniök, az a dolog természetéből önként következően nem szenved kétséget; nagyobb kérdés az, hogyan hívták e közel rokon hatalmas népet?

Thomsen W. idéztem művében Szuomi ország egyik sa-

ját tájnyelvvél bíró Szavolaks nevű tartományáról és az azt lakó szuomi népről szólva, azon körülményből, hogy a szkandináv és izlandi *szágákban*, melyekben ezen a VIII—XII. században virágzott hatalmas és dúsgazdag kereskedő népről Bjarmeland, Bjarm-ok, Beorm-ok = permiek nevezet alatt igen gyakran van emlékezet, a permiek pogány fő istene »Jomali« néven említették, mely istennév a szuomi »Jumalával« azonos, és továbbá, hogy oroszok a permieket »Zavoločeskaja csúd (erdőelvi csúd) néven ismerik vala: azt következteti, hogy Permben az uralkodó nép ez volt. — De ez a nézet aligha állhat meg, ugyanis: a) a »jumala« szó az ugor nyelvekben is megvan, sőt ősidőkben a magyar nyelvben is megvolt, mint ezt Budenz a magyar »imád« szónak az osztyák »jumald« istent-áld szóval való egyezésével megmutatta; b) ha e nézet állana, képzelhetetlen, hogy az Ural hegység innenső oldalán ne maradt volna ezen állítólagos szuomi uralkodó népnek némi maradványa, mit a nyelvből igen könnyen föl lehetne ismerni, de ilyesminek ott semmi nyoma; a hány nép ott lakik: permiek, szirjenek, votyákok, vogulok, osztyákok, cseremiszek, mordvaiak nyelve mind tárgyragozást vall, s épen ez által különböznek az ugor nyelvek a szuomi nyelvektől. c) Az ugor népek sokkal előbb tettek szert jelentékeny műveltségre és társadalmi rendre, semmint a szuomiak. — Igaz, hogy e műveltség keleti s fájdalom, nem keresztyén műveltség volt, e tekintetben elég a kazarokra hivatkoznom, a kiknél a héber vallás, és a bolgárookra, a kiknél az izlam már a IX-ik század elején el volt terjedve, míg a szuomiak csak évezredünk második századában lettek keresztyénekké; vállalkozóbbak is voltak a szuomiaknál, mely tekintetben hivatkozhatni a moesobolgárookra, a kik a VI-ik században, a kazarokra és volga bolgárookra, a kik a következő századokban birodalmakat alapítottak, őseinkre, a kiknek honfoglalása szintén ez időben történt, a kunokra és besenyőkre, a kik az oroszoknak és byzanciaknak annyi dolgot adtak; d) maga a »csúd« szó a permiek szuomisága mellett semmit sem bizonyít, mert az orosz évkönyvek mind a szuomi, mind az ugor népeket minden különbség nélkül egyszerűen »csúd«-oknak hívják; a »zavoločeskaja csúd« azonban már csakugyan különbséget jelent, de ez

sem a Thomsen nézete mellett bizonyít, hanem ellene; ugyanis e szón az oroszok nyilván az erdőn túl lakó »ugor« népeket értették, s a szuomiakra alig gondoltak. E szláv eredetű nép-név pedig azért érdekelhet bennünket, mert azon kérdésre, hogyan hívták őseink a permieket, képes némi világot vetni. — Én ugyanis a magyar »Szaboles Zaboles« szót a »zavolocs« orosz szóval egynek, s illetőleg ez utóbbi átvételének tartom. — Az ugyan, hogy őseink az Ural mellett lakva így hívták volna magokat, teljességgel nem valószínű, hanem mint hosszas vándorlásaik közben az oroszok közé jutottak, hogy ezek őket ilyeneknek ismerték is, nevezték is, s időjárástával a magyar nép egy részén, talán a legutóbb kiköltözött csoporton, a »Zaboles« név rajta maradt, így neveztetve a régebben kiköltözöttek által, s később ezek magok is így hívták magokat, az igen is valószínű, hisz' ugyanez történt a »kún«-okkal is, a kiket az orosz évkönyvek »palócz« nevezet alatt emlegetnek, s ma ők maguk is »palócz«-oknak tudják magokat.

Hunfalvy Pál „Magyarország ethographiája“ című munkájában ugyancsak az orosz évkönyvek és lengyel írók tanúságtételeinek a hazai történelem tényei egybevetése alapján, a palóczokat és kunokat két különböző időben és viszonyok között beköltözött és letelepedett, de eredetileg egyazon népnek tartja; nézetének támogatására azt hozván föl, hogy az orosz évkönyvekben először 1061-ben van emlékezés egy a palóczoknak az oroszokkal való hadjáratáról, midőn ezek az oroszokat keményen megverték. Nálunk Sz. László 1086-és 1089-ben hadakozik először velök. A sajátképeni kunok telepedései pedig, mint ez hazai történelmünkben tudva van, még ennél is későbbre, a XIII-ik század elejére esik. — Őseink tehát őket »palócz« nemzeti néven az őshazában nem ismerhették, annál jobban a »kún« néven. E nézettel ellenkezésben látszik lenni azon ma már meglehetősen bizonyos tény, hogy a kunok nyelve, midőn itt letelepedtek, nem a magyar, hanem a tatár volt. De nem szabad felednünk, hogy a tatárság egyrészt nyelvének egyszerűbb s könnyebben elsajátítható voltánál, másrészt nagyobb műveltségénél fogva mind azon ugor népekre, melyek vele szoros viszonyba lép-

tek, észrevétlen olvasztó, fölszívó hatást gyakorolt; egyaránt tapasztaljuk ezt a kozárok-, bolgárok-, baskiroknál; erős nyomai érezhetők ugyan e ráhatásnak a mordva, végre a magyar nyelvben is; ugyanez történhetett a kunokkal is, a kik a velük való szoros viszonyban egészen eltatárosodtak s csak itt Magyarországon magyarosodtak meg. Egyébiránt nyelvök az őshazában is, mint nevök mutatja, lehetett permi, szirjén, de magyar alig. — Akiander M. az általa kivonatolt orosz évkönyvekhez adott magyarázataiban a »kun«-okra vonatkozólag ezeket mondja: »А пермяки (permjaki) nevezet alatt Štyekasow (geogr. lex.) egy Lepechinben fenmaradt szóbagyományra hivatkozik, mely egy rendkívül testi erejű Káma-melléki csásdnak őrizi az emlékezetét Goinához 50 versztnyire, ezt Perä-nek hívták, és a családját is Peräinek nevezik vala (перяки) s ezektől származik a permi név. A legrégibb novgorodi oklevélben (1264.) e tartomány Perem nevet visel.« (Mint fentebb látók e név ennél sokkal régibb, mert már a 8-ik században így ismerék a skandináv és izlandi ságák.) »A Káma vizét a permiek Kumának hívják, s innen van a népnek Kun, Kumán, Komán, Kaman neve. E nép az orosz évkönyvekben »Polowts« néven ismeretes, mely e szerint eredetileg vagy permi vagy szirjén volt.« (Suomi 1848. 123. l.) Teljes őszhangzásban van ezzel azon összeállítás, melyet Hunfalvy P. »A vogul föld és nép« cz. műve 73-ik és 326-ik lapján e népek neveire nézve tett volt, miszerint a permiek és szirjének magokat »komi-murt«-nak, a votyákok magokat »komi-jász«-nak és »komi-vojtir«-nak, a vogulokat pedig »jögra-jásznak (jögrai ember) mondják, (jász = nép); mind e nevek, a jögra-jász kivételével, Kamai embert jelentenek, mert a Kámá-t Kumának Komának mondják. — A Perm népnév a mai magyar nyelvben ismeretlen, de a Pere, Perem, Perény helynevek, peremér és peremiz virágnevekben nyilván ez maradt fenn.

A permi népről, mint a kunok, palóczok és jászok *) eleiről, ősciről lévén szó, nem téveszthetve szemem elől, mily nagy

*) A »jász« népvét az ugor »jász«-tól származtatni sokkal természetesebnek találom, mint az »ijász«-tól. Magok a pannoniai jászok is ugor nép lehetek eredetileg, később azonban elszlávosodtak. — Az ily népvétek egyezése nem lehet a véletlen műve.

fontosságu a már érthetetlen régi folyó-vizek, hegyek, erdők, néptörödékek, faluk, városok neve értelmének fölfejtése s magyarázata, azon szerencsés egyeztetésekhez, melyeket Hunfalvy P. fentemlitettem műveiben a magyarországi »va« és »já« végzetű magyar, és permi, szirjén s vogul vizek nevei közt tett, a minök: Boldva, Lendva, Lindva, stb. Héjő, Sio, Sajó, Berettyó, Tapio, melyek magyarázatukat a szirjén: As-va, Iz-va, Jaj-va, Jem-va, Koj-va stb. folyók neve »va« = folyó-víz, képzőjében és a »ja« »jag« szinte folyóvizet jelentő vogul és osztyák szavakban találják meg, — melyekhez továbbá a Kis és Nagy Fekete-Ügy járul, s melyben az »ügy« e folyónak Schwarz-Wasser német, és Csernavoda szláv nevéből láthatólag (Fekete víz) vizet jelent, a mihez még csak azt szükség tudni, hogy e nyelvekben a folyóvizek nevei jelölésére a »vit« szó egészen megszokott dolog: ezekhez még a magaméből a következőkkel járulok:

Szatmármegyének és városnak a neve eredetileg Szakmár volt, s még Rákóczy Ferencznel és az udvarához tartozóknál is gyakran találkozunk »Szakmár«-ral Szatmár helyett, valamint az e megyebeli köznépnél gyakran hallhatni Szatmár helyett Szakmár-t, sőt van nemesi család is »Szakmári« nevű. E megye és város neve nem csak emlékeztet, hanem eredetileg az onegy lehetett az Ural innenső oldalán lévő Szakmara« folyóvizzel s úgy lehet, a Szamost akarták vele honfoglaló őseink nevezni, — de a régibb név győztes maradt. De még ennél is érdekeseb a Vitka helység és Vitkay nemesi család-név, mely szintén az Ural innenső oldalán éjszakra eső Viátka folyó nevével nyilván az onegy; ugyanis e folyót az azon vidéken lakó népek Vitkának mondják (Akiander M. fentebbi műve 122. l.) s a Viátka csakis oroszos kiejtése. — Az orosz évkönyvek a Vitka melléki népeket vitkaiaknak is mondják.

A vogulokat őseink valószínűleg »johar«-oknak hívták. Ugyanis Kriza J. vadrózsái egyik meséjében, melynek czime: Tündér Erzsébet »fekete gyász országáról Johara városáról« is van emlékezet. Ezt könnyen tarthatnók esetlegnek is, ha egy nyelvészeti bizonyíték a mellett nem szólana, hogy e mese a legnagyobb régiségből származik, mikor még a magyar

a vogul ős testvérnépnek közvetlen szomszédságában tanyázott, avagy még nem oly nagy idő- és térbeli távolságban, hogy a testvérnép emlékezete nála kihalhatott volna. E bizonyíték a mese irányában rejlik. Ugyanis a Hunfalvy »Pál: A vogul föld és nép« című művében olvasható megmagyarázott vogul szövegek irányának van egy különleges sajátága, melyet legalább én eddig máshol sehol sem találtam, de igen is egészen magában állóan a fentebbi mesében, mely a vogul elbeszélő szövegek irányával annyira egyezik, mintha csak vogulból volna magyarra fordítva. Lássunk mindkettőből egy-két mutatványt.

»Vaj csinát vót az óriás lakadāmot, vaj nem, de csinát az édős apja ojant — — — — —

»De vaj táncót a légén vaj nem, de tánczót a menyaszszony ugy hogy — — — — —

»Hm! vaj tánczolok most vaj nem, de tánczónék ha —
 »hogy vaj vót az eső szép vaj nem, de szép vót ez . . .
 »hogy vaj szólott az eső vaj nem, de ez ugyan szólott.«
 (Tündér Erzséböt)

Lássuk most a vogult:

»Sokáig éltek vagy nem sokáig éltek, kisebbik fiát megházasítá. — — — — —

»Sokáig vagy nem sokaig vánszorgott — — — — —
 »Uraim fő emberek, vagy csekély sorsu emberek — — — — —
 »Sokáig vagy nem sokáig mentek — — — — —
 (Vata-kum = kereskedő ember.)

»Egy éjtszakát háltak, vagy egy napot töltöttek — — — — —
 »Sokáig jára, nem sokáig jára
 »Sokáig, nem sokáig menének.«

(Keltés nő.)

Ez ugyan szórványosan minden nyelvben előjöhethet, midőn azt akarjuk mondani, hogy valami nem tartozik szorosán a dologra; lényegesebb annál az, a mi közvetlenül következik, de ily sürűen mint a vogulban, hol ez elbeszélés közben minden lépten nyomon szerepel, s úgy szólván az elbeszélés fonalát képezi, sehol sem, — s tudtomra a Kriza-féle »Tün-

dér Erzséböt« mesén kívül a magyarban is egészen szokatlannak, s épen ezen, a magyar mesének a vogul előadási móddal való egyezése kapcsolatban az e mesében előforduló »Johara« városa említésével, szól a mellett, hogy a mese még az ősrégiségből származva meglehetősen ép ségben maradt fenn, s a »Johara« sem véletlenség, sem tudákoság műve, sőt kérdés az is, hogy a »fekete gyász országa« nem »fekete jász ország« volt-e valamikor?

A kazarokat őseink kozároknak hívták; nem tévesztendők össze a »korzár«-okkal, egy szuomi néppel (kúrok), kik a középkorban híres tengeri rablók voltak.

Az Ibn Dustali említette burtászok neve, orosz évkönyvek szerint, Pur- és Tasz Ób melléki folyóktól van, s ez volt általános nevök; szintén ugor nép volt.

A »bőszörmény«-ekről az orosz évkönyvek csak annyit mondanak, hogy mohammed vallásu, és így valószínűleg tatárok voltak. A törvénykönyvünkben előforduló »üzbegek« szintén azok.

Ennyit azon ugor- és tatár népekről, melyekkel őseinknek leggyakoribb volt az érintkezésök.

Az okleveleinkben és helységnevekben előforduló »burustyankő« elnevezésben Érdy János az ó-poroszok egy szuomi (eszi) nép nevét gyanítja rejleni. Itt alkalmasint ugyanaz ismétlődött, a mi a szirjenek nevével, hogy t. i. a nép neve, melytől az ősnépeknél oly nagy becsben tartott fényüzési czikk a »borostyánkő« az éjszakai németek (szászok) közvetítésével őseinkhez került, úgy a mint azt a szász kalmároktól hallották neveztetni, magán a tárgyon is rajta maradt, e szerint őseink az ó-poroszokat »burusz«-, »purusz«-oknak, a borostyánkövet (bernstein) pedig »burustyánkő«-nek hívták volna.

Az esztek magokat »Eesti rahva«-nak hívták; hogyan hívták őket őseink, arra még ezúttal nem felelhetünk.

A mi a szuomiakat (finneket) illeti, én a dunántúli magyar nyelvnek és népnek a tiszavidéki magyar nyelvvel és néppel való összehasonlítása folytán arra az eredményre jutottam, hogy a két nyelvjárás alapjában ugyan egy azon nép

két tájéjtése, de az tény, hogy a dunántúli magyar nyelv a szuomihoz tetteleg sokkal közelebb áll, mint a tiszai. Ez különösen a kiejtésre nézve áll, mely tekintetben hivatkozom a közép é — szigoru megkülönböztetésére, melyeket már a tiszavidéki magyarság se megkülönböztetni, se nem tud úgy kiejteni, hogy hallás által külön önálló magánhangzónak lehesen felismerni. Nem lehetetlen tehát, hogy a dunántúli magyarság a szuomi törzsnek egyik elmagyarosodott ága, mely magát »Somogy«-nak hívta, maga e szó semmi egyéb, mint a »szuomi« szónak magyaros kiejtése lévén. Ugyanis a szuomi-ember, kinek nyelvében se sziszegő ű se gy lágyítás nincs, a »somogy« szót szükségképen »szuomik«, »szomig«, »sumig«-nak fogná mondani, a mi a magyar »sümeg«-gel, mely a »somogy«-nak csak mellékalakja, igen egyezik, viszont a »szuomi« szó a magyar népnél igen is lehetett »Somogy«-gyá is, »Sümeg«-gé is. — Ide vonatkozó fejtegetéseimet azonban egy külön tisztán nyelvészeti értekezésben akarom előadni.

Értekezésem felolvasása után az I. osztály elnöke Pulszky Ferencz úr két észrevételt tett:

Egyike ezeknek az volt, hogy a magyar nemz. muzeum régiség-osztályabeli kaponya, melyet Jankovics irt le, s melyről itt szó van, hadakozás közben sértetett meg, és így a rés nem tekinthető élő emberen szándékosan eszközöltnek.

Erre feleletem az: hogy a kaponyát magam is szemügyre vettem, s gondos megfigyelés után úgy találtam, hogy a rés szélei a forradás világos jeleit mutatják, már pedig ha holt embereknek a szőrzetök és körmeik még darab ideig nőnek is, hogy ugyanez a csontokon is tovább folytatódni, az ellenkezik minden eddigi tapasztalattal. Másodsor: a kaponyával együtt talált ezüst lemez, melynek rendeltetése volt az agyvelőt a lehető sérüléstől megóvni, s mely a rajta látható apró lyukacsokból ítélve a bőrhöz lehetett varrva, kizár minden kétséget az iránt, mintha az agyfurás ütközetben kard éle által történhetett volna. Harmadsor: Brocca tanár azon különbségnek felmutatása végett, mely a kard éle által okozott vízszintes kaponyalyukasztás és a szándékos agyfurás között van, a Compté rendue-ben egy ily kard által

okozott vízszintes kaponyasértést is közölt, s a különbség a kettő között az, hogy a kard éle által támasztott rés szélei menedékessége a kaponya felületén szélesen terjed, míg ellenben az őskorbéli szándékos agyfurásnál megvan ugyan a rés menedékessége, de a menedékesség csekély szélességű, — a mi természetes, mert ott a hol a kard éle okozta rés szélei nem mutatnának oly szélesen terjedő menedékességet, ott a vágás mindenestre oly mélyen kellene hogy történt legyen, hogy az agyvelőnek egész jökora szelet általi meghianyosítását bármily szívós életerejű ember sem valószínű hogy túl élhetné; a muzeumi kaponya résszélei menedékessége pedig épen nem mondható szélesnek. Negyedszer: föltéve de meg nem engedve, hogy az ellenvetés áll, a nyelvészeti bizonyíték az én következtetésem mellett szól.

Másik észrevétele az Etele érmeire vonatkozott. Azt állítja, hogy ma már ismeretes azon satyr-kép, mely ezen érmekekhez mintául használtatott. Erre ezt felelem: Hogy a sok satyr-kép között, melyek mindig két szarvval és kecskeszakállal ábrázoltatnak, a milyeneket nemcsak magam, de nincs tán művelt ember, a ki nem látott volna, az Etele arczképéhez hasonló is találtatható, nem vonom kétségbe; de igen is azt, mintha annak, a kitől ezen érmekek veretésének eszméje származott, Etele vadságát akarván ábrázolni, ily eszme lebeghetett volna szemei előtt, mert hisz az összes tudományos világ előtt ismeretes, hogy a rómaiak a satyrokot igen vig ficzkóknak és egészen jóakaró, barátságos szellemeknek képzelik vala, és így Etele satyrnak ábrázolni akarni valóságos lucus a non lucendo lett volna.

Jó okom van tehát megmaradni felfogásom mellett továbbra is. — A hun népek, a kik az általános és valamennyi ugor népekre kiterjedő »permi« nevezete alatt voltak ősidőkben ismeretesek, és a kikhez őscink is, mint a kikről mondja Jornandes: Hungari hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium, szükségképen kellett hogy tartoztak legyen, Etele idejében már az arabokkal és perzsákkal virágzó kereskedelmi viszonyban állottak, ezektől hallhatták hírét Nagy Sándornak = a két szarvunak (sul kar-

nein.) Midőn pedig egy oly nagy uralkodó támadott közöttök mint a világhódító Etele, szinte lehetetlen volt őt vele össze nem hasonlítani. Hogy egy ily dicsőítés híre el nem jutott volna magához Etelehez is, az is képzelhetetlen; így terjedhetett el a keleti kifejezés az Etele jogára alatt állott valamennyi népekhez s tőlök azokhoz, a kik ennek jelentését az érem veretésekor lehet hogy értették, lehet hogy nem értették, mert hagyományoszerűleg szállott rájuk. Az azután teljesen mindegy, nem változtat a dolgon sőt nem is tartozik hozzá, honnan vették hozzá a mintát.